

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

**SLAVENÍ POSVÁTNÉ LITURGIE
PŘED A PO DRUHÉM
VATIKÁNSKÉM KONCILU**

Bakalářská práce

Autor: Ing. Michal Nesvadba
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Náboženská výchova
Vedoucí práce: ThLic. Ing. Jiří Heblt

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: **2015/2016**

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ing. Michal Nesvadba**
Osobní číslo: **P12539**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Náboženská výchova**
Název tématu: **Slavení posvátné liturgie před a po Druhém vatikánském koncilu**
Zadávající katedra: **Katedra kulturních a náboženských studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce se zabývá slavením mše svaté před a po Druhém vatikánském koncilu. Popisuje změny ve způsobu slavení a také změny uspořádání liturgického prostoru a liturgických textů. Zachycuje historii přechodu na nové slavení v naší farnosti. Zvolenou výzkumnou metodou je kompilační studium literatury a dokumentů a metoda individuálního nestandardizovaného rozhovoru.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Seznam odborné literatury:

Vedoucí bakalářské práce:

Jiří Heblt

Katedra kulturních a náboženských studií

Datum zadání bakalářské práce:

21. února 2014

Termín odevzdání bakalářské práce:

21. února 2016

L.S.

Doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.

děkan

doc. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D.,Th.D.

vedoucí katedry

dne

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením ThLic. Ing. Jiřího Heblta samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 10. 6. 2015

.....

Michal Nesvadba

Poděkování:

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce ThLic. Ing. Jiřímu Hebltovi,
za podporu, trpělivost, inspirující rady a metodické vedení.

Anotace

NESVADBA, Michal: *Slavení posvátné liturgie před a po Druhém vatikánském koncilu*; Hradec Králové: Pedagogická fakulta univerzity Hradec Králové, 2015. 70 s.,
Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá slavením mše svaté před a po Druhém vatikánském koncilu. Uvádí podstatu a význam liturgického slavení, zachycuje jeho vývoj od počátku křesťanské bohoslužby a všímá si důležitých historických momentů, které ovlivnily způsob slavení křesťanské bohoslužby v její dvoutisícileté tradici. Zmiňuje reformy po tridentském koncilu, které určily podobu slavení liturgie na několik století, a reformní iniciativy Liturgického hnutí 19. a 20. století v Evropě i v českých zemích, které byly završeny reformami Druhého vatikánského koncilu.

Podrobněji se práce zabývá liturgickými reformami Druhého vatikánského koncilu dle dekretu *Sacrosanctum Concilium*, popisuje změny ve způsobu slavení a také změny uspořádání liturgického prostoru, liturgických textů a liturgického roku. Porovnává způsob slavení mše svaté před a po Druhém vatikánském koncilu.

V další části bakalářské práce je zachycena historie přechodu na nové slavení v trutnovské farnosti. Práce si všímá problémů spojených se zaváděním liturgických změn a popisuje, jak jsou změny farníky přijímány. Podkladem pro tuto část jsou osobní zkušenosti autora a individuální rozhovory s přímými účastníky reformy.

Klíčová slova: liturgie, liturgické texty, liturgický rok, mše svatá, bohoslužba, ritus.

Anotation

NESVADBA, Michal. *The Celebration of the Sacred Liturgy before and after the Second Vatican Council*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2015. 70 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis deals with the celebration of Holy Mass before and after the Second Vatican Council. Presents the principle and importance of the liturgical celebration, shows its development from the beginning of Christian worship and notices an important historical moments that which have influenced the way the celebration of Christian worship in the two thousand years of tradition. Mentions reforms after the Trident Council, designated by the form of liturgical celebration for several centuries, and the reform initiatives of the liturgical movement of the 19th and 20th centuries in Europe and in the Czech lands, which were finalized by the reforms of the Second Vatican Council.

In more detail, the work deals with the liturgical reforms of the Second Vatican Council, according to the decree *Sacrosanctum Concilium* describes the changes in the way the celebration and also changes the arrangement of the liturgical space, liturgical texts and of the liturgical year. Compares how the celebration of Holy Mass before and after the Second Vatican Council.

In the next part of the Bachelor thesis is captured the history of the transition into the new celebration in Trutnov. Takes note of the problems associated with the introduction of liturgical changes and describes how the changes are accepted by the parishioners. The basis for this part is an author's personal experience and individual interviews with direct participants of the reforms.

Keywords: liturgy, liturgical texts, liturgical year, the Holy Mass, worship, rite.

Obsah

Seznam zkratk	10
1. Úvod	11
2. Podstata křesťanské liturgie a její vývoj v dějinách	13
2.1. Podstata a význam liturgického slavení	13
2.2. Liturgické slavení v průběhu dějin	15
2.2.1. Období liturgické improvizace	15
2.2.2. Křesťanská bohoslužba ve 4. až 6. století	17
2.2.3. První liturgické knihy	19
2.2.4. Křesťanská bohoslužba v 7. až 9. století	19
2.2.5. Liturgie vrcholného středověku	20
2.2.6. Období reformace	21
2.2.7. Tridentský koncil a reforma liturgie	21
2.2.8. Liturgie v období 17. až 19. století	23
2.2.9. Liturgické hnutí 20. století	24
2.2.10. Liturgické hnutí v Čechách	27
2.2.11. Liturgická reforma papežů Pia X. a Pia XII.	28
2.2.12. Encyklika Mediator Dei	29
3. Liturgické reformy po Druhém vatikánském koncilu	31
3.1. Konstituce Sacrosanctum Concilium	31
3.1.1. Obecná charakteristika konstituce	31
3.1.2. Obsah a cíl konstituce	32
3.1.3. Smysl liturgické obnovy (dle Sacrosanctum Concilium)	32
3.1.4. Následné pokoncilní dokumenty	33
3.2. Reforma liturgických knih	34
3.2.1. Od sakramentářů k misálu Jana XXIII.	34
3.2.2. Druhý vatikánský koncil a Misál Pavla VI.	35
3.2.3. Nový řád liturgických čtení	36
3.3. Úprava liturgických prostorů	37
3.3.1. Období před Druhým vatikánským koncilem	37
3.3.2. Období po Druhém vatikánském koncilu	37
3.4. Liturgický rok	38
3.4.1. Vývoj liturgického roku	39

3.4.2.	Struktura liturgického roku.....	40
3.5.	Hudba v posvátné liturgii	41
4.	Slavení mše svaté před a po Druhém vatikánském koncilu	43
4.1.	Bohoslužebný prostor	43
4.2.	Bohoslužebná roucha.....	43
4.3.	Bohoslužebný jazyk.....	43
4.4.	Účast lidu.....	44
4.5.	Bohoslužebný (mešní) řád.....	44
4.5.1.	Úvodní obřady	44
4.5.2.	Bohoslužba slova.....	45
4.5.3.	Příprava darů.....	47
4.5.4.	Eucharistická modlitba	48
4.5.5.	Přijímání	49
4.5.6.	Závěrečné obřady	51
5.	Průběh a přijetí reforem v trutnovských farnostech.....	52
5.1.	Situace v trutnovském regionu	52
5.1.1.	Kněží trutnovských farností.....	53
5.1.2.	Úprava liturgických prostorů.....	54
5.1.3.	Zpěv a hudba při liturgii	55
5.1.4.	Liturgie v českém jazyce	55
5.1.5.	Zapojení laiků v liturgii	56
5.2.	Přijetí reforem ve farnosti.....	56
5.2.1.	Dotazník a jeho zpracování	56
5.2.2.	Položené otázky.....	57
5.2.3.	Vyhodnocení odpovědí	58
5.2.4.	Diskutovaná témata	60
5.3.	Shrnutí	62
6.	Závěr	62
	Seznam použitých pramenů	64
	Seznam použité literatury.....	64
	Internetové zdroje.....	65

Seznam zkratek

Zkratky použitých biblických knih

1 K	První list Korintským
1 Pt	První list Petřův
1 Te	První list Tesalonickým
Ef	List Efezským
J	Evangelium podle Jana
Mt	Evangelium podle Matouše
Sk	Skutky apoštolské
Zj	Zjevení Janovo

Ostatní zkratky

2VK	Druhý vatikánský koncil
ČBK	Česká biskupská konference
ČLK	česká liturgická komise
ČBK	česká biskupská konference
DKC	diecézní katechetické centrum
SC	Sacrosanctum Concilium (Konstituce o posvátné liturgii, Dokumenty II. vatikánského koncilu)

1. Úvod

„Když na svět přišel Ježíš, poslaný od Otce jako zář jeho slávy, ukázal lidem, že Bůh je láska. Svůj život rozlámal jako chléb pro druhé a své učedníky naučil modlit se k Bohu jako k Otci. Ti, kdo hledají světlo, které nehasne, shromažďují se v Ježíšově jménu a připojují se ke chvále, kterou zpívají andělé v nebesích. Nacházejí posilu pro svůj život a prosí za všechny lidi.“¹

Liturgie je spásným činem zaměřeným ke chvále Boží a k posvěcení člověka. Je „vrcholem, k němuž směřuje činnost církve, a zároveň zdroj, z něhož vyvěrá veškerá její síla. Vždyť apoštolská práce je zaměřena k tomu, aby se všichni, kdo se vírou a křtem stali Božími dětmi, shromáždili vjedno a uprostřed církve chválili Boha, účastnili se oběti a jedli ze stolu Páně.“²

V této bakalářské práci se budeme zabývat liturgickým slavením, a to konkrétně slavením mše svaté, ke kterému se scházejí katoličtí křesťané. Tématem práce je slavení mše svaté před a po Druhém vatikánském koncilu. Podoba liturgie během své dva tisíce let dlouhé historie není neměnná, vyvíjí se spolu s člověkem, s jeho citlivostí na určitá znamení a gesta, s jazykem, s podmínkami, ve kterých církev žije. Co se nemění, je to, co do liturgie vnáší Bůh.³ Proto vždy při slavení bohoslužby zůstávalo to podstatné: přijímání Krista v podobě chleba a vína proměněného v jeho Tělo a Krev. Křesťané mají tento obřad ve velké úctě. Slavení mše se pro ně stává inspirací pro život, je pro ně tím nejdůležitějším, nejnaléhavějším a nejnádhernějším, co se může na zemi dít.

Zásadní změny do dějin církve přinesl Druhý vatikánský koncil, jehož cílem byla obnova celé církve. Liturgie jako vrchol a zdroj činnosti církve proto musela být nedílnou součástí této celkové obnovy. Hlavním dokumentem koncilu, zabývajícím se liturgií, který vytýčil zásady pro změny v liturgickém slavení, je dokument *Sacrosanctum Concilium* (Konstituce o posvátné liturgii). Budeme-li se popisovat způsoby slavení mše svaté před a po Druhém vatikánském koncilu, změny, ke kterým došlo ve způsobu slavení, změny v uspořádání liturgického prostoru nebo změny liturgických textů, bude pro nás *Sacrosanctum Concilium* východiskem.

¹ Moto [online]. [citace 2015.03.22]. Dostupné na: <http://www.liturgie.cz>

² SC10

³ Srov. DUKA, D. Proměny liturgie. *Amen 11/2000*, Dostupné na: <http://www.krystal.op.cz/amen/2000/>

Od prvních dob, kdy křesťané začali slavit posvátnou liturgií, kterou církvi zanechal sám Ježíš Kristus⁴, až do doby vyhlášení dokumentu Druhého vatikánského koncilu, došlo k několika významným dějinným změnám. Velmi důležitým momentem je vydání tzv. *Ediktu milánského*⁵ císařem Konstantinem Velikým, kdy se křesťanství stalo rovnoprávným náboženstvím. Pro rozšíření liturgických knih, a tím pro sjednocení způsobu slavení, byl významný vynález knihtisku. Tridentický koncil reagoval na vliv reformace a vytvořil na mnoho staletí adekvátní kultovní vyjádření křesťanství v Evropě nového věku⁶. Také liturgické změny Druhého vatikánského koncilu byly výsledkem a dovršením reformních snah, které v rámci „liturgického hnutí“ probíhaly v Evropě od druhé poloviny devatenáctého století. Těmito přelomovými událostmi v dějinách liturgie se budeme v práci zabývat. Jejich porozuměním se přiblížíme k pochopení a možná lepšímu přijetí způsobu současného liturgického slavení. Dotkneme se nejen změn ve způsobu slavení, ale také změn uspořádání liturgického prostoru a liturgických textů. Provedeme na základě studia literatury o podrobné srovnání bohoslužebného (mešního) řádu před a po Druhém vatikánském koncilu.

V letošním roce uplyne padesát let od ukončení jednání Druhého vatikánského koncilu, události, která má v historii církve zásadní význam. Odstup padesáti let nám umožní podívat se s jistým nadhledem na realizaci těchto pokoncilních změn v konkrétních podmínkách. Zaměříme se na postup změn a přechod na nový způsob slavení v trutnovských farnostech v období od konce šedesátých a v průběhu sedmdesátých let minulého století. Bude nás také zajímat, do jaké míry se reformy podařilo prosadit, jak byly tyto reformy věřícími ve farnosti přijaty a jak jsou v současnosti s odstupem padesáti let hodnoceny. K tomu použijeme studium dostupné literatury a také vyhodnocení názorů farníků, získaných metodou individuálního nestandardizovaného rozhovoru a dotazníku.

⁴ Např. Mt 26, 26-28

⁵ *Edikt milánský* je historický dokument vydaný římským císařem Konstantinem I. roku 313 v Miláně. Tímto císařským výnosem bylo po více než třech stoletích legalizováno křesťanství a zařazeno mezi povolená oficiální státní náboženství.^[1] Znamenal de facto konec pronásledování křesťanů v Římské říši

⁶ Srov. DUKA, D. Proměny liturgie. *Amen 11/2000*, Dostupné na: <http://www.krystal.op.cz/amen>

2. Podstata křesťanské liturgie a její vývoj v dějinách

2.1. Podstata a význam liturgického slavení

„Liturgie je veřejná a společná bohoslužba celé církve. Tato bohoslužba zahrnuje všechny rity a ceremonie, kterými církev vyjadřuje svou službu a poctu Bohu.“⁷

Tuto tradiční definici můžeme považovat za stále platnou, avšak plně nevystihuje povahu a charakter dané teologické disciplíny. Encyklika *Mediator Dei* z roku 1947 definuje liturgii jako: „integrální kult mystického Kristova těla, hlavy a údů, Bohu.“⁸ Na jiném místě ta samá encyklika definuje liturgii jako: „vykonávání Kristova kněžství skrze církev.“ Kristovo kněžství se vykonává skrze celou církev a tudíž nositelem liturgie je jeden kněžský hierarchicky členěný Boží lid.

Dějiny spásy dosahují svého vrcholu v Kristu, neboť v něm kulminuje smlouva mezi Bohem a lidstvem. Ježíš Kristus, Bůh a člověk, představuje nevyšší možnou formu sjednocení, v kterém je Bůh a lidstvo navždy spojeno. Ježíšova smrt, ale také zmrtvýchvstání, jsou dovršením celého jeho života a díla. Kristova vydanost až k smrti, jeho smrt pro nás, je něčím novým a neslychaným v řádu oběti. Obětním darem je zde on sám, jeho vlastní vydanost a láska do krajnosti. A tím se stává „vynikajícím veleknězem“, je „knězem na věky“. Tento Kristův čin je nyní jedinou obětí, jedinou bohopoctou, jedinou liturgií. Nemáme jinou oběť než oběť Kristovu, neznáme jinou liturgii než liturgii Kristova vtělení, života, smrti a vzkříšení.⁹

Liturgie je výkonem Kristova kněžství těmi, kteří na něm mají podíl křtem, a také svátostným svěcením (jáhenství, kněžství, biskupská služba). Uskutečňuje se spása člověka i oslava Boha - to je význam liturgie. Aby se působení Kristova kněžství v liturgii projevilo, užívá se vnímatelných a účinných znamení¹⁰. Bez vnitřní stránky by liturgie byla pouhou ceremonií, bez svátostných znamení by se Kristovo kněžství nemohlo uskutečnit, bez aktualizace díla spásy by se jednalo o nějakou slavnost a bez právní stránky by byla něčím živelným a variabilním.¹¹

⁷ KOPEČEK, Pavel, *Slavení křesťanského tajemství*, 3.vyd. Brno: Biskupství brněnské, 2008

⁸ PIUS XII, *Mediator Dei*, č. 20, 1947.

⁹ Srov. KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení*. Kostelní Vydří, KNA, 1997

¹⁰ Srov. Tamtéž

¹¹ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*. Olomouc: CMTF UP, 2006, str. 9

Ježíšovo dílo nekončí smrtí na kříži, pokračuje v novém rozměru ve vzkříšení, nanebevstoupení a seslání Ducha svatého. Tím se stává naddějinným, nadčasovým, a tím je také umožněn přístup každého člověka v kterékoliv epoše k Ježíšovu dílu spásy. Liturgie má mocí a působením Ducha svatého schopnost stále zpřítomňovat, aktualizovat Ježíšův velekněžský čin.

Liturgie je čin Kristova těla – Církve. Kristus sám ukázal a prožil, co je „bohoslužba“. On je naše „bohopotca“, oběť, kněz i oltář. Jeho osoba a dílo - to je jednak dar Boží nám lidem, a zároveň vrcholná oslava Otce. V Kristu v setkání s jeho osobou, se děje naše spása: „*V nikom jiném není spásy. Na celém světě není lidem dáno žádné jiné jméno, skrze které bychom mohli dojít spásy*“¹². My proto přistupujeme k Otci jen „skrze něho, s ním a v něm“, nemůžeme Otce chválit, děkovat mu, prosit ho jinak, než spolu s Kristem. Církev se tedy spíše připojuje ke Kristovu velekněžskému působení jako jeho tajemné tělo.¹³

*„Liturgie zpřítomňuje tajemství našeho vykoupení (díky Kristu) a je působí, i když tajemství Kristova vykoupení patří minulosti a naše spása je otázkou budoucnosti. V liturgii však platí stále „dnes“, které vše činí přítomným a přivlastňuje jej člověku“*¹⁴.

Liturgie je slavením Kristova tajemství. To, že můžeme Boha oslovit, setkat se s ním, je možné jen proto, že on sám odhalil to, co je skryté a nepřístupné – tajemství. V církvi trvá dále ve slově a ve znamení se stává přístupným. Církev z tohoto tajemství žije, rozdává a předává dál, je „správcem Božích tajemství“. To platí především o liturgii, která je prvořadou (i když ne jedinou) činností církve.¹⁵

Můžeme tedy shrnout: Kristus je nejvlastnějším nositelem liturgického dění: on je autorem hlásání, on oslavuje Otce, on křtí, mluví, modlí se, je to jeho tělo, které se vydává a krev, která se prolévá. Kristus se stal živou, dokonalou obětí, která stále trvá. Církev nemá žádnou jinou liturgii, než velekněžskou liturgii Krista. Kult církve - to je kněžský Kristův čin, který je zpřítomňován v dimenzi „slavení“ pod viditelnými znameními.¹⁶

¹² Sk 4,12

¹³ Srov. KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení*. Kostelní Vydří, KNA, 1997

¹⁴ KOPEČEK, Pavel, *Slavení křesťanského tajemství*, 3.vyd. Brno: Biskupství brněnské, 2008, str. 5

¹⁵ Srov. KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení*. Kostelní Vydří, KNA, 1997

¹⁶ Srov. Tamtéž

V předchozí době byla liturgie chápána jako výkon kultu. Teprve Druhý vatikánský koncil charakterizoval liturgii jako vrchol a zdroj celé činnosti církve.

Toto pojetí má hluboké kořeny a také vyplynulo z mnoha dějinných souvislostí. Protireformace byla nucena proti Lutherovu „*sola gratia*“ zdůrazňovat subjektivní stránku dějin spásy – a tou je odpověď člověka. To, že člověk koná - jeho čin, jeho svobodná vůle, jeho morálka – to všechno ovlivnilo teologické myšlení na celá staletí.¹⁷

2.2. Liturgické slavení v průběhu dějin

Mezníky liturgického slavení v dějinách z pohledu současného člověka jsou dva koncily, jejichž reformy měly na způsob slavení zásadní vliv: Tridentýský koncil (1545-1563) a Druhý vatikánský koncil (1962-1965). Z tohoto pohledu můžeme období křesťanského slavení rozdělit na tři období – období počátků až po reformu Tridentýského concilu, období mezi Tridentýským a Druhým vatikánským koncilem a dobou realizace liturgických reforem po Druhém vatikánském concilu. V této kapitole se pokusíme tento nástin dějin liturgického slavení zachytit alespoň v základních bodech.

2.2.1. Období liturgické improvizace

Doba od prvního slavení eucharistie ve Večeřadle až po koncil v Tridentu se v literatuře¹⁸ dělí na období počátků (období liturgické improvizace), období formulářů a období vrcholného středověku.

Prvním obdobím je doba liturgické improvizace - období prvních staletí křesťanství, kdy se křesťanská liturgie, zvláště "bohoslužba slova", vyvíjí ve své návaznosti na liturgii synagogy. Druhá část mešní oběti, kterou nazývají Skutky apoštolské "lámání chleba", čili eucharistie, je též odvozena z židovského rituálu, a to prostřednictvím poslední večeře, kterou slavil Ježíš se svými učedníky v rámci rituální velikonoční (pesachové) hostiny. Obsahuje společné a pevné body eucharistické bohoslužby. V rámci hlásání evangelia používali jazyk jednotlivých oblastí - aramejštinu (hebrejštinu), syrštinu, koptštinu, řečtinu.

Naše liturgie vychází z židovských kořenů a byla formována a vytvářena apoštoly, kteří liturgickým slavením naplňovali Kristův odkaz. Ježíš i apoštolové, pocházeli z lidu,

¹⁷ Srov. KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení*. Kostelní Vydří, KNA, 1997

¹⁸ ADAM, A. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její slavení*, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2001.

který se „uměl modlit“. Byli dědici bohaté liturgické tradice, života modlitby a kultu, jak veřejného, tak i soukromého. Jedinou liturgickou knihou v rané době křesťanství byla bible. Církev převzala pro svou bohoslužbu čtení Starého zákona ze židovské tradice a přidala čtení Nového zákona.¹⁹

Běžně se pro slavení liturgie v prvotní církvi v Novém zákonu užívá výrazů: *scházet se, shromažďovat se*.²⁰ Prvotním místem v Jeruzalémě, kde se křesťané shromažďovali, byl Chrám, ale také jejich domy.²¹ Chrám jako jediné místo bohoslužebných shromáždění ztratil brzy svou výlučnost. Novozákonní zprávy o stolování se Vzkříšeným ukazují, že společenství s oslaveným Pánem a seslání jeho Ducha není vázáno na chrám. Obsahem setkání v domech byla jak *agapé*, tak i *eucharistie*.²² S těmito setkáními byly spojeny Boží *chvály a přímlyvy*.²³ Křesťanská modlitba byla v té době jen upravenou formou židovské modlitby a nelze v této době vysledovat žádný pevný bohoslužebný řád. Jak můžeme vysledovat ze Skutků apoštolů i z pavlovských listů, je dán široký prostor charismatickým darům Ducha²⁴ a „aktivní účasti“ členů obce²⁵. Toto se ukazuje i v popavlovských obcích. V listu Efezským čteme²⁶: „*Plni Ducha zpívejte společně žalmy, chvalozpěvy a duchovní písně. Zpívejte Pánu, chvalte ho z celého srdce a vždycky za všecko vzdávejte díky Bohu a Otci ve jménu našeho Pána Ježíše Krista.*“

Již v prvotní církvi však postupně vzniká vlastní struktura, odlišná od židovské. Liturgii předsedají apoštolové, episkopové a presbyteri. Jáhni jsou pověřeni službou ve prospěch církevního společenství, jemuž předsedá biskup, nebo presbyter. Novost křesťanské liturgie spočívá v osobě Ježíše Krista, který ruší starozákonní oběti a nastoluje nový duchovní kult.²⁷ V NZ se rozvíjí myšlenka všeobecného kněžství věřících a důraz je kladen na „kněžskou činnost“ ve vztahu ke světu – duchovní kult každodenního života.²⁸ Neděle se stává dnem bohoslužebného shromáždění, památkou Kristova

¹⁹ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*. Olomouc: CMTF UP, 2006, str. 4

²⁰ Sk 4, 31; 11, 26; 13, 44; 20,7; 1 K 5, 4:

²¹ Sk 2, 46: „Každého dne pobývali svorně v chrámu, po domech lámali chléb a dělili se o jídlo s radostí a s upřímným srdcem.“

²² Sk 20, 7; 1 Kor 10, 16; 11, 17 – 34.

²³ Sk 2, 14. 24. 42. 47; 4, 24 – 31; 12, 5b.

²⁴ 1 Te 5, 19: „Plamen Ducha nezhášejte, prorockými dary nepohrdejte. Všecko zkoumejte, dobrého se držte;“

²⁵ 1 K 14,26: „Když se shromažďujete, jeden má žalm, druhý slovo naučení, jiný zjevení od Boha, ještě jiný promluví ve vytržení a další to vyloží. Všecko ať slouží společnému růstu.“

²⁶ Ef 5.19-20

²⁷ Viz.: 1 Pt 2, 5.

²⁸ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*. Olomouc: CMTF UP, 2006.

vzkříšení – základního křesťanského kerygma.²⁹ Velikonoční neděle byla záhy charakterizována a slavena jako „roční Pascha“.³⁰ Apoštol Pavel uvádí nový – kristologický rozměr Velikonočních svátků, dává židovské paschální slavnosti nový smysl. Následně se vytváří další liturgické slavnosti (Velikonoční období a Letnice).

Cenné poznatky o křesťanské bohoslužbě druhého století se dozvídáme z apologie filosofa a mučedníka Justina (zemřel okolo roku 165), kde popisuje eucharistickou bohoslužbu: Na počátku je bohoslužba slova, při níž se předčítají „pamětihodnosti apoštolů“ a spisy proroků. Poté následuje homilie předsedajícího a modlitby věřících. Po přípravě darů (přinášejí se chléb, vína a voda) pronese předsedající „modlitbu díkůvzdání“, které lid přitaká slovem „Amen“. Potom se všem přítomným rozděljuje, nad čím bylo proneseno díkůvzdání, a nepřítomným to roznáší jáhni.“ Doslovné znění liturgických textů nacházíme teprve v církevním řádu pocházejícím z období okolo roku 215. Jeho původcem je římský kněz a pozdější vzdoropapež Hippolit (zemřel roku 235). Tyto texty se týkají křtu, eucharistie, třístupňového svěcení, dále různých žehnání a modliteb. Nachází se tu mj. *eucharistická modlitba*, která byla po Druhém vatikánském koncilu s několika úpravami přijata do Římského misálu jako II. eucharistická modlitba.³¹

Shrneme-li vývoj prvních tří století, vidíme, že přes rozmanitost jednotlivých obřadů přece jen existovala jednotná struktura křesťanské bohoslužby, zvláště eucharistie. Tato struktura se označuje jako „*justinovské schema*“ a je základem eucharistických liturgií většiny ritů až do dnešní doby.

2.2.2. Křesťanská bohoslužba ve 4. až 6. století

Další období by se dalo charakterizovat takto: Církev vystupuje z ilegality a liturgie získává ráz veřejného kultu. Stěhuje se z domů do bazilik, které se stávají křesťanským chrámem, kde probíhá kult Kristu.

Rozhodující událostí pro další život církve je vydání *tolerančního ediktu milánského* (313), kdy dostalo křesťanství plnou svobodu a rovnoprávnost s ostatními náboženstvími. Vyhlášením křesťanství jediným povoleným státním náboženstvím roku 380 za císařů Graciána (Západ) a Theodosia (Východ) se z pronásledované církve stává

²⁹ Viz.: Sk 20, 7; 1 K 16, 2; Zj 1, 10.

³⁰ 1 K 5, 7 : ...vždyť vám nastal čas nekvašených chleebů, neboť byl obětován náš velikonoční beránek, Kristus. Proto slavme velikonoce ne se starým kvasem, ...

³¹ Srov. ADAM, A. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Praha: Vyšehrad, 2001, s.184-185

privilegovaná říšská církev. Proto je čtvrté století poznamenáno velkým rozmachem křesťanství. Zahajuje se stavba křesťanských bazilik v Římě, Jeruzalémě, Betlémě, Nazaretě, ale i jinde.³²

V tomto období měla vliv na utváření liturgie velká církevní centra. Na Východě byla největším centrem syrská Antiochie. Liturgie odtud vzešlá se nazývá Jakubovou liturgií a byla slavena v řeckém jazyce. Důležitým centrem a významným poutním místem se od 4. století stává Jeruzalém. Konstantin dal v tomto městě na posvátných místech vybudovat chrámy, ve kterých se slavily bohoslužby. Při eucharistii se většinou užívaly Jakubovy anafory, které se odtud rozšířily i do dalších regionů. Stejně tak se brzy rozšířil i jeruzalémský svátkový cyklus (Svatý týden, Velikonoce, Nanebevstoupení Páně, Letnice a různé mariánské svátky). Nejvýznamnější východní liturgií byla liturgie byzantská. Významný vliv na rozšíření byzantské liturgie měli sv. Cyril a Metoděj, kteří přeložili byzantskou liturgii do staroslověnštiny.³³

Na Západě rozeznáváme dva základní typy liturgie: severoafricko-římskou a galsko-franckou. I když se při liturgii užívalo různých textů (dle volby místního biskupa), v liturgii eucharistie je shoda s římskou liturgií. Tvoří se liturgické formy, které se stávají typickými pro západní křesťanství, zvláště pro římskou liturgii, která se považuje i dnes za určitý příklad a zdroj inspirace. Pro římskou liturgii je typické použití jediného (jednotného) kánonu – „římského kánonu. Tím se odlišoval od ostatních liturgií, které anafory střídaly. Římský ritus se později smísil s galskými a germánskými prvky a stal se platnou římskou liturgií, která tak ztratila původní čistotu římského klasického stylu. Všechny kostely středověkého germánského impéria používaly římskou liturgii, ale liturgické knihy se lišily město od města, kostel od kostela. Do Galského typu liturgie se zahrnují všechny západní rity (mimo Řím) a mají všechny jeden společný rys – jsou silně ovlivněny východním rity, zejména byzantským. Dále ještě rozlišujeme liturgii starošpanělskou (západogótskou, mozarabskou), starogalskou (galikánskou), keltskou a milánskou (od 8. století ambroziánskou).³⁴

³² Srov. ADAM, A. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Praha: Vyšehrad, 2001, s.32-33

³³ Srov. Tamtéž, str. 34-36

³⁴ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*. Olomouc: CMTF UP, 2006.

2.2.3. První liturgické knihy

V období od 4. do konce 7. století se mimořádně rozvíjela tvůrčí činnost. Kolem roku 390 cituje Ambrož úryvky mešního kánonu, který je předchůdcem kánonu užívaného v Římě. Významné rysy římské liturgie však byly stanoveny až Řehořem Velikým (590 – 604) a jeho bezprostředními nástupci. V tomto období vystupují zvláště Lev Veliký, Gelasius I. a Vigilius.

K nejstarším liturgickým textům, které se dochovaly, patří sakramentáře³⁵. Sakramentář *Sacramentarium Veronese* vznikl pravděpodobně ve druhé polovině 6. století. Obsahuje neúplnou sérii sešitků, kde jsou mešní formuláře pro dny během roku. Důležitým byl sakramentář papeže Gelasia I. *Gelasianum Vetus*. Datuje se do poloviny 7. století, i když některé části byly vytvořeny již v 6. století. Obsahuje liturgické texty - orace. Sloužil k římské liturgii pro farnosti a je to první kompletní liturgická kniha, začíná vánoční vigilií a obsahuje texty pro celý rok.³⁶

Další sakramentář *Sacramentarium Gregorianum* z konce 6. století je přisuzován papeži Řehořovi I. a stal se celoročním sakramentářem pro papežskou liturgii. Tento sakramentář byl koncem 8. století poslán pozdějšímu německému císaři Karlu Velikému a byl později upraven a doplněn. Pro potřeby místní církve následně vznikají další sakramentáře, tzv. „*Gelasianské sakramentáře VIII. století*“ (Mladší gelasianum). V nich jsou vedle formulí starých římských sakramentářů *Gelasianum* a *Gregorianum* také modlitby starogalského původu.³⁷

2.2.4. Křesťanská bohoslužba v 7. až 9. století

Od 7. století dochází severně od Alp k procesu rozsáhlého vzájemného ovlivňování mezi římskou a galsko-franckou liturgií. Prosadila se všeobecná vážnost římské církve, ale objevuje se také nespokojenost s roztržitým galským typem liturgie. Proto anglosaský misijní biskup Bonifác spojuje germánské kmeny pevněji s Římem a jeho liturgií. Král Pipin v roce 754 předepsal římskou liturgii pro celou svou říši. Toto dílo na konci 8. století završil Karel Veliký svými zákony.

³⁵ *Sakramentář* je liturgická kniha, předchůdce misálu z 6. – 9. století, obsahující mešní modlitby a texty potřebné ke slavení liturgie - kánony a preface. Od 13. století se tyto texty vkládají do misálu.

³⁶ Srov. ADAM, A. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 40

³⁷ Srov. Tamtéž.

Staré římské liturgické knihy obsahovaly téměř výlučně texty, ale žádné popisy, jak má bohoslužba probíhat. V této době vznikají postupně tzv. *ordines* (řády), jímž se dnes říká rubriky nebo ceremoniály. Ze sbírky řádů vznikaly souhrnné liturgické knihy, z nichž nejvýznamnější je *Římsko-germánský pontifikál*, liturgická kniha sepsaná benediktiny kláštera sv. Albána v Mohuči. Vedle starého římského řádu *Ordo Romanus Antiquus* obsahuje galikánsko-francké texty a obřady. Ve druhé polovině 10. století se tato kniha dostala do Říma. Tak se vrací původně římská liturgie ve své galsko-francké podobě zpět do Říma a poté se stává jako „liturgie římské kurie“ jednotnou liturgií celého Západu.

V tomto období se již slouží mše svaté *pontifikální* (sloužené biskupem), *presbyteriální* (sloužené knězem – farní mše) a také mše svaté sloužené v malém společenství věřících. Latinská liturgie této doby se vyznačuje velkou precizností, střízlivostí, jasností, obsahuje jak sakrální tak i lidský rozměr, je duchovní a literárně na výši, teologicky propracovaná.

2.2.5. Liturgie vrcholného středověku

Doba vrcholného středověku je poznamenána nejen křížovými výpravami, ale i vlivem jiných kultur (arabský vliv ve Španělsku, obchodní cesty), rozvojem mnišství s reformou z Cluny (benediktini, cisterciáci, premonstráti, kartuziáni), vznikem nových řádů (františkáni a dominikáni) a obnovením papežství za velkých papežů (Řehoř VII, Innocenc III).

V desátém století se stará římská liturgie ovlivněná germánskou liturgií vrátila a postupně se stala liturgií, která nastoupila cestu liturgického sjednocování západu. S papežem Řehořem VII (1073 – 1085) začínají v Římě a v celé latinské církvi snahy o liturgické úpravy. Liturgie se má předsedat s důstojností a svatostí života (důraz na soulad mezi liturgií a každodenní činností). Proběhla i reforma liturgických knih a liturgie se stává stále více klerikální. Vývoj liturgie je patrná na úpravách *mešního řádu* a na liturgických knihách (Misál, Pontifikál, Lekcionář a Antifonář). Papežská liturgie obsažená v Pontifikále se stává jistou normou a vzorem. Nová teologie Eucharistie, která zdůrazňuje reálnou přítomnost Krista v hostii, vede k soukromému slavení mše svaté, jako vyjádření osobní zbožnosti a úcty.³⁸

³⁸ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*. Olomouc: CMTF UP, 2006

Následující období (13.-15. století) je ve znamení vydávání a rozšíření nových liturgických knih „*secundum usum romanae curiae*“. Liturgie se stala pro věřící i celou společnost rozhodujícím prvkem, na druhou stranu ale roste „propast“ mezi kněžstvem a věřícími. Při liturgii převládá snaha „vidět“ a ne se „aktivně podílet“.

2.2.6. Období reformace

Církev pozdního středověku se ve 14. století ocitá v určitém úpadku, který ke konci středověku výrazně přispěl ke vzniku protestantismu. Západní schisma probouzí snahu o reformu, která v našich zemích začíná působením vyučujících pražské univerzity a vrcholí kritikou Husovou.³⁹ Církev nedokáže účinně reagovat na nové myšlenkové proudy, které později vedou k reformaci.

Zásadní reformu církve vyvolal *Martin Luther* (1483–1546), který se snažil o zavedení praxe prvotní církve, kritizoval odpustky, úctu k svatým, mešní stipendia. V roce 1520 napsal dílo *De captivitate babilonica*, kde kritizuje trojí otroctví církve na věřících: odmítnutí kalicha laikům, učení o Eucharistii (transubstantiace) a učení o oběti mše svaté. Vyzývá slavit mši jen ve společenství – ne privátní mše. Zavádí do liturgie lidovou řeč, podává svaté přijímání pod obojí způsobou a chléb podává na ruku. Je pro něj rozhodující všeobecné kněžství věřících, a proto při jeho liturgii má mnoho laiků (ministrů) účast na liturgii. Věřící mají zpívat a vstupovat do rituálu aklamacemi, používá profánní melodie pro liturgické písně. Klade důraz na Písmo svaté a kázání.⁴⁰

Situaci v církvi se krátce před začátkem Tridentského koncilu zabývaly početné synody a provinční koncily, které žádaly reformu liturgických knih.

2.2.7. Tridentský koncil a reforma liturgie

Reformace zasáhla samou podstatu liturgie, popřela doposud běžné chápání obětního charakteru mše a objektivního působení svátostí. Církev odpovídá na reformaci Tridentským koncilem a následnou reformou, která má za úkol očistit liturgii od teologických prvků a důrazů, které přinesl protestantismus. Tridentská reforma liturgie je však i velkým a zdařilým pokusem o adekvátní kultovní vyjádření křesťanství v Evropě

³⁹ POLC, J., *Posvátná liturgie*, Řím 1981, 97 – 101.

⁴⁰ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*. Olomouc: CMTF UP, 2006

nového věku.⁴¹ Výchozím bodem pro eucharistickou liturgii se stala papežská a biskupská mše, tzv. *pontifikální mše*. Jejím postupným zjednodušováním dojdeme až k farní bohoslužbě a k soukromé celebraci.

Jádrem liturgické obnovy koncilu jsou dogmatické a disciplinární dekry 22. zasedání koncilu (17. září 1562). Byl zde výslovně definován *obětní charakter mše*, právoplatnost jejího obřadu a důstojnost římského kánonu.⁴² Poukazovalo se na velký počet sekvencí o svatých, preface s legendárním obsahem, modlitby a různé zpěvy hned po proměňování⁴³. V církvi kolovalo mnoho mešních formulářů pochybného původu, hlavně votivních mší, které často zatlačily neděli i svátky svatých do pozadí.

Na tuto situaci reaguje disciplinární dekret „*De observandis et evitandis in celebratione Missae*“. Koncil se měl potom zabývat revizí breviáře a misálu, která byla již po několik let připravována komisí. Toto koncilní usnesení bylo uskutečněno až v roce 1568, kdy vyšel breviář *Breviarium Romanum ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum* a o dva roky později roku 1570 vyšel misál *Missale Romanum*. Papeži nešlo o vytvoření nějaké nové liturgie anebo její zásadní reformu, jeho záměrem bylo, aby modlitbu církve přivedl „*ad pristinam orandi regulam*“ a misál „*ad pristinam sanctorum Patrum normam*“ a hlavně chtěl sjednotit liturgickou praxi „*cum unam in Ecclesia Dei psallendi modum, unum Missae celebrandae ritum esse maxime deceat*“.⁴⁴ Toto rozhodnutí vrátit se k tradici vyžadovalo zachování stávajícího *Ordo missae* a *Ordo psallendi* se starobylými formuláři, jejichž stáří bylo prokázáno porovnáním s liturgickými rukopisy Vatikánské knihovny.⁴⁵

Dochází také k reformě kalendáře podle staré římské liturgie. Středověká officia byla zjednodušena, votivní mše byly značně zredukovány. Neděle dostala přednost před

⁴¹ Srov. DUKA, D. Proměny liturgie. *Amen 11/2000*, Dostupné na: <http://www.krystal.op.cz/amen/2000/Amen11-00.htm>

⁴² Jedná se o dekret, v němž se pojednává o oběti mše sv.; deklaruje se jedinečnost smírné oběti na kříži, prameni spásy pro celé lidstvo, k němuž se připojuje oběť mše sv., která jej zpřítomňuje v čase. Oběť mše sv. je smírnou obětí a představuje oběť na Kalvárii (obětuje se za živé i mrtvé), protože Oběť je stejná, byť přítomná jiným způsobem, a identická s obětujícími se způsoby skrze ruce kněze. Proti námitkám protestantů se hájí právoplatnost slavení mše sv. k úctě svatých a nakonec tento dokument jedná o některých ritech, o nichž se diskutovalo (kánon mše sv.; slavnostní ceremonie při slavení eucharistie; mše sv. při níž přijímá jen kněz; proč se mísí voda s vínem v kalichu, jež se obětuje; lidový jazyk v liturgii

⁴³ V Seville se ještě v roce 1677 mše sv. po proměňování přerušila a celebrant se modlil za aktuální potřeby církve, v Bonnu se modlili litanie, jinde zpívali antifony (hlavně mariánské).

⁴⁴ Viz úvodní papežské dekry v tridentském misálu a breviáři – Bula *Quo primum tempore* papeže Pia V., *Nativitate Domini 1570*.

⁴⁵ Srov. Kopeček, *Fundamentální liturgie*, skripta CTF Olomouc, 2006

votivní mši a svátky, aby vynikla struktura církevního roku. K odstranění nejednotnosti v celebraci bylo třeba vybavit misál přesnými pokyny - *rubrikami*. Vzorem byl misál Jana Burcharda ze Štrasburku, papežského ceremonáře, z roku 1502. Tak byly do textu misálu zaneseny „*Rubricae generalis Missalis*“ a „*Ritus servandus in celebratione Missae*“, podobně do breviáře „*Rubrica generalis Breviarii*“. Nový misál byl zaveden jako jednotný pro celou katolickou církev a nesmělo být na něm nic změněno⁴⁶.

Snahy o unifikaci papeže Pia V. se ujaly a našly nečekaný ohlas v katolickém světě. Papež Sixtus V. založil v roce 1588 Kongregaci obřadů, která měla za úkol bdít nad správností a platností při slavení liturgie dle předepsaných knih. Sixtus V. dal kongregaci úkol připravit vydání dalších liturgických knih, na nichž se již pracovalo a vždy se hledělo k zachování tradice minulosti. Po misálu a breviáři vychází *Martyrologium Romanum* (Řehoř XIII. roku 1584), *Pontificale Romanum* (Klement VIII. roku 1596), *Ceremoniale Episcoporum* (Klement VIII. roku 1600) a *Rituale Romanum* (Pavel V. roku 1614).

2.2.8. Liturgie v období 17. až 19. století

Období po Tridentském koncilu vyplňují tři velké duchovní a kulturní proudy: *baroko, osvícenství a romantismus*. Celé sedmnácté století je ve znamení baroka, oslavy „vítězství“ nad reformací. Tato barokní kultura nachází své projevy v hudbě (varhany, polyfonie, lidový zpěv), literatuře, v malířství, sochařství a architektuře. Rostla lidová zbožnost a úcta, která se hojně uplatnila v okrajových oblastech liturgie: rozvinula se mariánská úcta, vznikly nové mariánské svatyně a hojně byly procesí a poutě. Průvod Božího Těla se stal prezentací církve, kde byly zastoupeny všechny stavy, různá bratrstva a cechy, páni i poddaní.⁴⁷

Doba osmnáctého století je poznamenána osvícenskými snahami, které se promítají i do života církve, racionální přístup spojen s jistou sekularizací a praktičností ovlivňují i liturgii. Ve Francii se projevuje *neogalikanismus*, spojen s francouzským nacionalismem a odklonem od Říma, Německo je po reformaci roztržité, v Rakousku zasahuje do života církve Josef II, sever Itálie je ovlivněn novými myšlenkovými proudy. U všech je společná snaha o zjednodušení liturgie, zavedení lidového jazyka, porozumění liturgii a

⁴⁶ Jen kostely s tradicí starší 200 let v používání jiného misálu, se mohly dle něj řídit i nadále. Dále byly povoleny liturgie: ambroziánská v Miláně, mozarabská v Toledu a liturgie řádů (kartuziáni, dominikáni, benediktini, ...).

⁴⁷ KOPEČEK, Pavel. *Reforma liturgie a reforma církve*, Praha: KTF UK, 2002

aktivní účast věřících - liturgie nemá být něco soukromého. Viditelná je také snaha o větší zapojení rozumu při výchově a vzdělávání věřících.

Řada osvícenců už v té době uvažovala a navrhovala reformu liturgie s důrazem na lidový jazyk, srozumitelnost a jasnost, úpravu kalendáře, lidový zpěv, společný ráz liturgie, aktivní účast lidu, recitaci kánonu nahlas, hojnější četbu Písma svatého a poučení lidu ve mši. Teprve Liturgické hnutí a Druhý vatikánský koncil ve 20. století uskutečnily tyto požadavky.

Ve společnosti se v romantickém období projevují nové fenomény jako: rozvoj vědy, industrializace, antiklerikalismus, indiferentismus, liberalismus, materialismus, ateismus, komunismus. Období romantismu pro obnovu liturgie přímo moc nepřineslo. Nicméně obnovené mnišské komunity benediktinů ukázaly krásu katolické liturgie a jejich studium připravilo půdu pro následné liturgické hnutí. Přesně sloužená latinská liturgie nedokázala zaujmout vrstvy věřících, které zůstaly naprosto vzdáleny liturgickému dění a jen je sledovaly. V církvi se také probouzí hlubší zájem o dějiny liturgie, což vede k počátkům Liturgického hnutí s postavou P. Guérangera, opata kláštera Solesmes ve Francii.

2.2.9. Liturgické hnutí 20. století

Zabýváme-li se liturgií a liturgickou reformou Druhého vatikánského koncilu, nemůžeme opomenout iniciativy probíhající od druhé poloviny 19. století, které jsou známé jako „liturgické hnutí“. Právě toto hnutí mělo výrazný vliv na podobu a rychlost přípravy liturgických reforem Druhého vatikánského koncilu završených v dekretu Sacrosanctum Concilium. Liturgické hnutí na jedné straně usiluje o prohloubení vědeckého výzkumu historie křesťanské bohoslužby a jejich teologických předpokladů, na druhé straně se snaží otevřít liturgii laickým věřícím tak, aby mohli čerpat z pokladu ústředních křesťanských tajemství. Cílem liturgického hnutí bylo dosáhnout uvědomělé, činné a účinné účasti věřících na bohoslužbě církve.

Jak jsme dříve uvedli, objevovaly se již v minulých obdobích různé snahy o obnovu liturgie. Reformátoři 16. století se snažili o úpravu prakticko - pastorální, nebrali přitom v úvahu tisíciletou tradici. Tridentýský koncil a jeho liturgická reforma vedla k právně - morálnímu přístupu, rozvinula se rubricistika. Liturgie v době potridentské se postupně odděluje od lidové zbožnosti a není zdrojem duchovní síly věřících. Humanisté a

romantismus probouzí zájem o liturgii, její studium a reformu. V této době se zájem o liturgii stává charakteristikou benediktinského řádu.⁴⁸

Začátek liturgického hnutí je spojen s opatem *Prosperem Guérangerem* (1805 – 1875). Když byl benediktinský řád ve Francii založením opatství v Solesmes v roce 1837 obnoven, vytvořil opat Guéranger komunitu, jejíž duchovní život se soustřeďoval v živém kontaktu s modlitbou církve. Mezi jeho hlavní díla patří třisvazkové *Institutions liturgiques*, které je souhrnným výkladem římské liturgie, jejich dějin, liturgických knih, kalendáře a mše svaté jako ohniska liturgie. Pro svoji tvrdou kritiku dobové liturgické praxe se kniha setkala s odmítnutím. Pozitivnější ohlas měl *L'Aannée liturgique* (Liturgický rok), dějepisný a duchovní komentář církevního roku a svátků svatých.

Guérangerův podnět k návratu k pramenům, vyvolal proud pravé obnovy, který již nebylo možno zastavit. Guérangerovi se vytýká extrémní radikalismus, protože ve snaze „přizpůsobit se“ zavrhl novogalikánskou liturgii ve prospěch římské liturgie. Římská liturgie byla v jeho očích pravý způsob modlitby. Prosazováním římské liturgie jako vzoru, přispěl i k obnově liturgického zpěvu – gregoriánského chorálu. Uváděním věřících do skrytých tajemství spásy, obsažených v liturgii, přispěl k obnově duchovního života a u lidu vzbudil ducha „spolucítit s církví“.⁴⁹

V německém liturgickém hnutí sehráli vůdčí úlohu benediktini z beuronské kongregace. Hnutí opata Guérangera bylo přivedeno bratry Maurem a Placidem Wolterovými, kteří navštěvovali školu u opata v Solesmes. Jejich ideály byly stejné jako u Guérangera: obnova mnišského života, boj proti laicismu, návrat k žitému křesťanství skrze liturgii. Díky tomu je Německo později na přední frontě vlastního liturgického obnovného hnutí uvnitř církve. Duší obnovy byl Maurus Wolter. Německé čtenáře seznamoval s dílem Guérangera. Jeho největší dílo je pětisvazkový výklad žalmů *Psallite sapienter*, bohatě doplněn citáty církevních Otců. V roce 1872 bylo založeno z Beuronu na francouzso-německých hranicích opatství Maredsous a prvním opatem se stal Placid Wolter. Odtud se šířilo liturgické hnutí díky Gérardu van Caloenovi, který přeložil misál a vyzýval pro přijímání eucharistie během mše svaté.⁵⁰

⁴⁸ Srov. ADAM, A. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001

⁴⁹ Srov. Kol. *Nástin dějin liturgie* Dostupné z: <http://www.eamos.cz/amos/index.php>

⁵⁰ Srov. ADAM, A. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001

Beuronský klášter měl přímý vliv i na liturgické hnutí v českých zemích. Během kulturního boje kancléře Bismarcka byli beuronští mniši nuceni opustit svůj mateřský klášter a v roce 1880 přišli do pražských Emauz. Část mnichů se později vrátila zpět do Beuronu (1885), ale v Emauzích zůstala silná komunita, která se hluboce zapsala do liturgického dění v českých zemích na přelomu devatenáctého a dvacátého století.⁵¹

Dalším střediskem se stalo lovaňské opatství Mont-César, založené z Maredsous v roce 1899, kde byl hlavní postavou liturgického hnutí *Lambert Beauduin* (1873 – 1960), který působil na věřící díky liturgickým týdnům, konferencím a přednáškám. Hnutí, které uvedl v život, se rozšířilo již před začátkem první světové války mimořádně rychle ve většině katolických zemí. Beauduin hojně použil myšlenky Pia X. o rozšíření gregoriánského chorálu, jakož i myšlenky o aktivní účasti věřících na tajemstvích kultu. Nejdůležitější pomůckou Beauduinova hnutí byl zpočátku misálek, který byl vydáván v sešitech, pak časopisy *Les Questions liturgiques* a *Les Questions liturgiques et paroissiales*.

Německé liturgické hnutí, které vyšlo z opatství Maria Laach a po první světové válce se brzy rozšířilo, bylo méně zaměřeno na pastoraci, ale spíše teologicky. Všeobecně známé je dílo Odo Casela (1886 – 1948). Významnou postavou tohoto hnutí byl *Romano Guardini* (1885-1968). V roce 1918 Hildefonse Herwegen ve sbírce *Ecclesia orans* uveřejnil jeho dílo *Vom Geist der Liturgie* (O duchu liturgie). Guardiniho názory provázely celou obnovu liturgie, v roce 1923 je jeho dílo *Liturgische Bildung* úvodem k pochopení liturgie, kde zdůrazňuje zapojení lidí skrze liturgii do života tajemného Kristova těla – církve. Jeho další kniha *Von heiligen Zeichen* (O posvátných znameních) uvádí do pochopení tajemného smyslu viditelných liturgických projevů a věcí, které jsou jen nástrojem k pochopení v nich skrytého nadpřirozeného smyslu. Jak uvádí L. Pokorný: „Bez činnosti kláštera Maria-Laach by liturgické hnutí nemělo solidní základy a ani výsledky.“⁵² Dílo rýnského opatství bylo současně zdokonaleno klosterneuburgskými kanovníky v Rakousku: kanovník *Pius Parsch* (1884–1954) vtiskl hnutí národní ráz, zvláště přizpůsobený německému jazykovému území. Užívání lidového jazyka v liturgii poskytlo církvi novou možnost hlásání evangelia.

⁵¹ Srov. MACEK, P. Liturgické hnutí v českých zemích na příkladu časopisu Pax. *Teologické texty* č. 1, ročník 25, str. 17-28

⁵² Viz.: POKORNÝ, L. *Obnovená liturgie*, Praha 1976, 21.

Za vlády církvi nepřátelského fašismu, se muselo náboženství v Německu uchýlit do chrámových prostor a omezit se pouze na liturgii. Spojením obou směrů - Maria Laach a Klosterneuburg - vznikla třetí etapa liturgického hnutí. Vyznačuje se snahou vést celou obec k živému spoluslavení. Tato etapa má své velké teology, mezi nimi *J.A. Jungmanna*. Po válce byly velikými průkopníky ve Francii alsaské kruhy. Kolem roku 1943 bylo založeno v Paříži „*Centre de Pastorale Liturgique*“, jehož hlavní orgán je *La Maison-Dieu*. Jeho úmyslem bylo vést všude ve Francii probouzející iniciativu, podporovat ji a dávat jí formu a pomocí některých prozíravých osobností – na prvním místě Lamberta Beauduina, který se tehdy zdržoval poblíž Paříže – nepřipustit, aby se dostala na scesti.⁵³

Na tuto nově probuzenou energii, která musela být schvalována, avšak také brzděna, odpověděl Pius XII. několika důležitými projevy a směrnicemi, které obsahují hodnocení liturgie, a dnes tvoří „*Magnu Chartu*“ liturgické obnovy: dopis kardinála státního sekretáře Maglione kardinálu Bertramovi (z 24.12.1943); encykliky „*Mediator Dei*“ (z 20. 11. 1947) a „*Musicae Sacrae*“ (z 25. 11. 1955) a poselství účastníkům kongresu v Assisi (z 22. 8. 1956). Současně učinil papež reformní opatření mimořádného obsahu, jak napomáhat „aktivní a uvědomělé“ účasti lidu na liturgii.

V době před Druhým vatikánským koncilem se liturgická obnova rozvíjela téměř ve všech zemích. Biskupové jí pomáhali a vedli ji uveřejňováním směrnic pro jednotlivé diecéze nebo pro celé národy a zakládali oficiální úřady na pomoc liturgii ve smyslu pastoračním (diecézní, národní komise atd.). Díky liturgickým shromážděním, studijním týdnům a kongresům, byly stále více rozšiřovány směrnice církve, vědecké výzkumy učenců a zkušenosti duchovních pastýřů.

2.2.10. Liturgické hnutí v Čechách

Liturgické hnutí v českých zemích prošlo obdobným vývojem jako v ostatních evropských zemích. Nezapustilo však tak hluboké kořeny jako v německy nebo francouzsky mluvících oblastech Evropy. Centrem liturgické obnovy v českém prostředí ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století byl benediktinský klášter v Emauzích na pražském Novém Městě. Emauzští benediktini navazovali na mohutný celoevropský reformní proud, díky úzké vazbě k mateřskému beuronskému klášteru, jednomu s předních center liturgického hnutí v Německu. Podobně jako v ostatních evropských

⁵³ Srov. Kol. *Nástin dějin liturgie* Dostupné z: <http://www.eamos.cz/amos/index.php>

zemích byl liturgický život v českých zemích na prahu devatenáctého století poznamenán vlivem osvícenských myšlenek a zasahováním státu do života církve.⁵⁴

Pro rozvoj liturgického života v druhé polovině 19. století byla významná Pražská provinční synoda z roku 1860, která vydala řadu nařízení k liturgickému životu církve (m.j. stavby kostelů, předměty užívané při liturgii, bohoslužebný zpěv v lidovém jazyce). V Čechách byl průkopnickou postavou pozdější královéhradecký biskup Edvard Jan Brynych, který kladl důraz na soustavné katecheze, které měly přivádět věřící k hlubšímu pochopení liturgie a k intenzivnější účasti na bohoslužbě. Na Moravě byl významnou postavou liturgického hnutí Josef Kupka, pozdější brněnský biskup. V roce 1891 zpracoval emauzský benediktin Prokop Josef Diviš první český překlad misálu. Po první světové válce se zapojuje i několik dalších center usilujících o prohloubení liturgického života. Jedním z nich bylo Dobré dílo Josefa Floriana, kde v roce 1925 vyšel český překlad knihy Romana Guardiniho „*O posvátných znameních*“. Řada děl vznikala i na teologické fakultě olomoucké univerzity. Profesor liturgiky Josef Foltýnovský vydal příručku Liturgika a biblista, Jan Hejčl zpracoval řadu výkladů o průběhu liturgického roku. Mezi pracemi olomouckých profesorů vyniká čtyřsvazkové dílo Františka Cínka Mše svatá v bohoslužebném řádu církevního roku s podtitulem Výklad misálu.⁵⁵

2.2.11. Liturgická reforma papežů Pia X. a Pia XII.

Snahy o reformu liturgie od Pia X (1903 – 1962) do Druhého vatikánského koncilu vykazují odlišnou charakteristiku od doby, jež následovala po tridentském koncilu. Tehdy snaha o změnu liturgie šla „shora“, reformovaly se liturgické knihy, aby kléru i lidu byl vštípen nový liturgický život. U obnovy dvacátého století se začíná „zdola“, u pastorálních potřeb lidu a farností a skončilo se revizí liturgických knih. Podíl na tom měl i vliv Pia X. a Pia XII., kteří byli na prvním místě duchovními pastýři.⁵⁶

Oživení pravého křesťanského ducha „aktivní účastí“ všech věřících na liturgické bohoslužbě bylo cílem, který si Pius X. vytkl na začátku svého pontifikátu. Zmiňuje se o tom v motu proprio *Tra le sollecitudini*, jímž připomíná pravidla chrámového zpěvu a chrámové hudby. Jaká ta „uvědomělá a aktivní účast“ měla být, vyložil později Pius XII.

⁵⁴ Srov. MACEK, P. Liturgické hnutí v českých zemích na příkladu časopisu Pax. *Teologické texty* č. 1, ročník 25, str. 17-28

⁵⁵ Srov. Tamtéž.

⁵⁶ KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgie*, Olomouc: CMTF UP, 2006

ve své instrukci *De Musica sacra et sacra Liturgia* (1958). Psal také okružní listy, jimiž připravoval cestu liturgickým úpravám, viz nové latinské překlady pro liturgické účely. Takto se snažil dát liturgickým změnám pevné základy a věděl, že to bude dílo dlouholeté práce.⁵⁷

Oba papežové šli přímo k jádru aktivní účasti na svatých tajemstvích tím, že věřící zvali k eucharistické hostině. Od dekretu Pia X. o častém přijímání *Sacra Tridentina synodus* (1905) a přijímání dětí *Quam singulari* (1910) až k zákonodárství Pia XII. o eucharistickém postu a večerních mších (1953 a 1957) je pozoruhodná kontinuita. Bylo však třeba půl století liturgického života, aby byly perspektivy rozšířeny. Při mši je také připraven „stůl slova Božího“, a proto usnadnil Pius XII. přístup k němu schválením dvojjazyčného čtení. Byl to také Pius XII., který svým dekretem o Velikonocích (1951) a Svatém týdnu (1955) obnovil velikonoční slavnost. Teprve ve světle těchto pastoračních snah nabyly první významné reformy od tridentského sněmu (uveřejnění *Graduale Romanum* (1907) a *Antiphonale sacrosanctae Romanae Ecclesiae pro diurnis horis* (1912), reforma *Ordo psallendi* (1911), obnovení nedělí a feriálních dnů v době postní (1913) a zjednodušení rubrik) svého úplného významu. *Codex Rubricarum* nahrazuje rubriky Pia V. a Pia X. v misálech a breviářích. Tak velký počet reformních dekretů vyžaduje novou kodifikaci rubrik. Tato byla započata nařízením papeže Pia XII. a uveřejněna Janem XXIII. (1960). Nový kodex vyřazuje rubriky Pia V. a sjednocuje, objasňuje a v mnohých bodech rozšiřuje liturgické zákonodárství posledních padesáti let. Nepřihlíží však jen k minulosti, neboť papež chtěl tímto výnosem přichystat podklad pro práci Otců vatikánského koncilu, jimž hodlal předložit „altiora principia generalem liturgicam instaurationem respicientia“ (Motu proprio „*Rubricarum instructum*“ z 25. července 1960).⁵⁸

2.2.12. Encyklika *Mediator Dei*

Okružní list Pia XII. *Mediator Dei et hominum*⁵⁹ o posvátné liturgii z 20. listopadu 1947 znamená mezník v liturgickém hnutí. Cílem je ukázat na povahu a význam liturgie

⁵⁷ Srov. Kol. *Nástin dějin liturgie* Dostupné z: <http://www.eamos.cz/amos/index.php>

⁵⁸ Srov. Tamtéž.

⁵⁹ Okružní list Pia XII. *Mediator Dei et hominum*, ČKD, 1948/1, str.17-21, cit dle: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=22403> (2015)

v Církvi, v mystickém Těle Kristově a upozornit na některé výstřelky a nepravosti, jaké se v průběhu doby objevily v liturgickém hnutí a ukázat pro budoucnost správnou cestu.

Encyklika se týká jen liturgie. V ní vysvětlil papež Pius XII., v čem spočívá kněžství věřících, důležitost osobní zbožnosti, aby účast na liturgii byla účinná a současně objasnil nutnost svátostného kněžství k přinášení eucharistické oběti. Vybízel k časté zpovědi a užitečnosti lidové zbožnosti. Liturgie je zde představena jako bohoslužebný úkon celého Kristova tajemného těla, hlavy i údů. Eucharistická oběť je něco živého a vyžaduje osobní účast každého věřícího, v tom spočívá jejich všeobecné kněžství. Sváté přijímání má být součástí každé mše, podtrhl důležitost modlitby církve – breviáře a liturgického roku. Vyzdvihl i význam soukromé modlitby a křesťanské askeze – odříkání si věcí dovolených k duchovnímu prospěchu, mluvil i o výchově kněží a lidu, aby pronikli ducha liturgie.

Liturgie je vrcholným zdrojem života církve, v ní sestupuje Bůh k člověku, aby jej uschoptil k výstupu k sobě. Tedy v ní Bůh, pod rouškou věcí viditelných ale účinných, dává člověku své neviditelné dary, zvláště v eucharistii. Je pravdou, že tato encyklika je plodem studia i praktické zkušenosti a potřeby, ale pohybuje se stále v tradičním pojetí liturgie (právní a estetický aspekt).

Pius XII. zmínil předpisy o eucharistickém postu a dovolil večerní mše (1953 a 1957), byl přesvědčen, že aktivní účast věřících může být jen na obnovené liturgii. Všimá si liturgického roku a obnovuje slavnost Velké noci – Velikonoční vigilie (1951) a celého Svátého týdne (1955), následně pak i liturgie mše sv. a svátostí – povoluje lidový zpěv a opakování biblických čtení v lidovém jazyce i texty při udělování svátostí.

Pius XII nařídil novou úpravu rubrik, kterou dokončil Jan XXIII. vydáním nového Kodexu rubrik (1960). Papež Jan XXIII. svolal Druhý vatikánský koncil a komise mu předložila jako první schéma liturgické konstituce. Jan XXIII věděl, že bez liturgie není obnovy církve a křesťanského života.⁶⁰

⁶⁰ KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgie*, Olomouoc: CMTF UP, 2006

3. Liturgické reformy po Druhém vatikánském koncilu

Cílem koncilu byla obnova celé církve. Liturgie je vrchol a zdroj činnosti církve a proto byla reforma liturgie nedílnou součástí celkové obnovy. V této části práce chceme popsat hlavní změny, ke kterým došlo v souvislosti s reformními kroky po Druhém vatikánském koncilu.

3.1 Konstituce *Sacrosanctum Concilium*

Snahy o změny v liturgii se objevovaly již v první polovině 19. století, přesto zásadním impulsem k reformám bylo vydání dekretu *Sacrosanctum Concilium* (Konstituce o posvátné liturgii), kde hned v prvním odstavci stojí:

„Posvátný sněm si vytkl za cíl neustále prohlubovat křesťanský život věřících, lépe přizpůsobit potřebám naší doby instituce podléhající změnám, podporovat všechno, co může přispět k sjednocení všech věřících v Krista, a posilovat vše, co může být pro všechny pozváním do církve. Proto považuje za svůj zvláštní úkol postarat se také o obnovu a rozvoj liturgie.“⁶¹

Dekret *Sacrosanctum Concilium* je dokument přijatý na Druhém vatikánském koncilu, vyhlášený papežem Pavlem VI. dne 4. 12. 1963 jako první koncilní dokument.

3.1.1. *Obecná charakteristika konstituce*

Liturgická konstituce je víc než dekret. Konstituce je ústava, základní zákon na trvalou dobu. Liturgická konstituce není dogmatická, nýbrž konstitucí disciplinární, vztahuje se na jistý úsek praktického života církve. Sněmu šlo o hlavní zásady (principia) a o praktické směrnice (normae). Konstituce obsahuje doktrinální prvky:

1. Chápání tajemství – mystériion: liturgie představuje Boží ekonomii spásy, jež se uskutečňuje ve svátostech, (mystériion – sacramentum).
2. V liturgii se vždy slaví jediné tajemství – Kristovo velikonoční tajemství.
3. Liturgie je činností církve – *culmen et fons*, církev je svátostí jednoty.
4. Liturgie má eschatologickou dimenzi, je orientovaná k eschatologické plnosti a Kristově parusii.

⁶¹ SC1

3.1.2. *Obsah a cíl konstituce*

Posvátná konstituce *Sacrosanctum Concilium* odkazuje na novodobé liturgické hnutí 20. století a stala se základem pokoncilní liturgické reformy, především liturgie v národních jazycích a aktivnější účasti věřících. Zaměřuje se na pochopení významu liturgie v životě člověka a církve, vzdělávání kléru a laiků ve věcech liturgických, její medializaci v hromadných sdělovacích prostředcích. Pro tento účel musí dojít k obnově liturgie, k revizi liturgických knih - hlavně misálu. Je kladen důraz na rovnost lidí při liturgii, větší důraz na slovo (kázání), jednoduchost a srozumitelnost liturgie, možnosti jejího přizpůsobení místní kultuře a zvykům.

Celá první kapitola, zvláště články 5 – 13, mluví o teologii liturgie a odráží výsledky liturgického hnutí. Konstituce obsahuje sedm kapitol: *Všeobecné zásady pro obnovu a rozvoj posvátné liturgie, Tajemství eucharistie, Ostatní svátosti a svátostiny, Posvátné oficium, Liturgický rok, Liturgická hudba, Sakrální a liturgické vybavení* a dodatek: *Prohlášení Druhého vatikánského všeobecného koncilu o úpravě kalendáře*

Posvátný sněm Druhého vatikánského koncilu si vytkl za cíl neustále prohlubovat křesťanský život věřících, lépe přizpůsobit potřebám naší doby instituce podléhající změnám, podporovat všechno, co může přispět k sjednocení všech věřících v Kristu. Koncil považoval za svůj zvláštní úkol postarat se také o obnovu a rozvoj liturgie. Konáním liturgie pokračuje církev v díle spásy. Kristus je přítomen v liturgických úkonech. Liturgie však není jediná činnost církve, ale vrchol a zdroj činnosti církve, kde je nezbytné spolupůsobení věřících. Liturgie je i projevem církve, kde je církev svátostí jednoty.⁶²

3.1.3. *Smysl liturgické obnovy (dle Sacrosanctum Concillium)*

Liturgie obsahuje složku neměnnou, ustanovenou Bohem a části podléhající změnám. Tyto části se postupem času mají měnit, jestliže již neodpovídají vnitřní povaze liturgie, nebo jestliže již zastaraly. Důraz má být kladen na srozumitelnost křesťanskému lidu a jejich plnou a aktivní část. Pouze apoštolský stolec je oprávněn řídit posvátnou liturgii. V rámci právní normy i biskup. Důraz má být kladen i na tradici, ale i pokrok. Přednost mají mít bohoslužby ve společenstvích s důrazem na liturgickou službu laiků a

⁶² Srov. SC1

aktivní účast věřících. Důraz má být kladen na jednoduchost obřadů. Liturgický jazyk kromě latinského též i jazyk národní.

Liturgická konstituce obsahuje reformy obřadů biřmování, svátosti pokání, pomazání nemocných, svátosti svěcení, svátosti manželství, reformu svátostí, řeholních slibů, pohřebních obřadů (velikonoční smysl).

Druhý vatikánský koncil se snažil o obnovu liturgie tak, aby v ní mohl „bydlet“ i dnešní křesťan. Sněm se snažil přizpůsobit liturgickou reformu myšlení křesťana a odstranit z ní vše, co na ní bylo zbytečné a „nepohodlné“. Ke správnému pochopení významu a smyslu liturgické obnovy je nutný vhled do její dlouhé a složité minulosti i také proto, že celá řada generací před Druhým vatikánským koncilem vyrostla v období liturgické stagnace a byla tedy přesvědčena, že liturgie je něco tak pevného a neměnného.

Kdyby nedošlo k zastavení liturgického vývoje, nebylo by snad dnes této konstituce potřeba. Ukázaly se však také důvody, proč se změny, kterými liturgie dnes prochází, pohybují právě tím a ne jiným směrem. Právě mešní obřady, které jsou středem a vrcholem křesťanské bohoslužby, prošly dlouhým, daleko složitějším vývojem, než obřady spojené s udílením ostatních svátostí. Proto je jim věnováno nejvíce pozornosti⁶³

3.1.4. Následné pokoncilní dokumenty

Z konstituce *Sacrosanctum Concilium* vychází následně řada dalších dokumentů – *dokumenty Magisteria* a *dekrety apoštolského stolce*. Není cílem této práce se jimi podrobněji zabývat, proto jmenujme alespoň některé z dokumentů Magisteria, které byly vydány těsně po koncilu ještě v šedesátých letech minulého století: encyklika „*Mysterium Fidei*“ (1965), motu proprio „*Pontificalia insignia*“ (1968), apoštolská konstituce „*Pontificalis romani*“ (1968), motu proprio „*Mysterii paschalis*“ (1969) a apoštolská konstituce „*Missale romanum*“ (1969). Dekrety apoštolské stolce konkrétním způsobem upravují a vysvětlují zásady obsažené v konstituci: nová formule při podávání svatého přijímání, jednotný překlad liturgických textů, nový mešní řád, obřad koncelebrace, liturgický jazyk, obnova trvalého jáhenství a další.

⁶³ Srov. POLC, V. J. *Posvátná liturgie*, 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1981

3.2. Reforma liturgických knih

Nejdůležitější a také nejznámější z liturgických knih je *misál*, čili kniha sloužící ke sloužení mše. Obsahuje mešní texty *neproměnné* (ordinarium) a *proměnné* (orace, preface apod.). Římský misál je výsledkem postupného vývoje, na který měl zásadní vliv vynález knihtisku. V následující části stručně tento vývoj popíšeme.

3.2.1. Od sakramentářů k misálu Jana XXIII.

Původně nebyly stanoveny ani texty modliteb ani čtení. V době papeže Řehoře Velikého vznikaly Antifonáře, které obsahovaly liturgické zpěvy, Lekcionáře, které obsahovaly texty čtení a Sakramentáře⁶⁴ s texty pro kněze. Univerzality nabyl sakramentář Gregoriánský, který byl po redakci mnicha Alcunia u dvora Karla Velikého rozšířen po celé říši franské a odtud i do českých zemí. Nejstarším misálem byl misál *bobbijský*, který bývá odborníky datován do 7. století. Teprve začátkem 10. století se z různých sborníků postupně zformoval kompletní misál. Důležitým byl „*Misale Curiae*“ (Misál římské kurie), který ve 13. století upřesnil rubriky a obsahoval velký počet mší pro svátky svatých. Tento misál přijali františkáni, augustiniáni, servité a další a rozšířili jej na celém území západního (latinského) křesťanstva. Vliv na postupnou unifikaci liturgie měl i vynález knihtisku. Teprve teď mohla být provedena určitá unifikace západní římské liturgie, která nebyla v předchozích staletích technicky možná. Roku 1474 dochází k tisku prvního „*Ordo missalis secundum consuetudinem Romanæ curiæ*“ (Měšní řád podle zvyku římské kurie). Podle tohoto základního vydání bylo vytištěno mnoho dalších.

Po Tridentském koncilu byl v roce 1570 za papeže Pia V. vydán „*Missale Romanum*“ (Římský misál). Cílem papeže Pia V. nebylo vytvořit od základu novou liturgii, ale uvést Misál do jeho tradičního stavu (na základě Misálu římské kurie) tak, aby reflektoval případné změny žádané okolnostmi. Misál zachoval tradiční prvky a rozdělení Misálu Římské kurie a zajistil jednotu ritu celebrování Mše svaté. Podstatné části Římského misálu jsou převzaty z gregoriánského sakramentáře, kánon byl z praktických důvodů vložen do středu knihy a jednotlivé stránky opatřeny proložkami (pro snadné listování). Tento základní systém misálu se užívá prakticky dodnes.⁶⁵ Výchozím textem rubrik pro misál Pia V. bylo dílo Burkharda ze Štrasburku, papežský

⁶⁴ Významné jsou sakramentáře *Leonianum* (5. stol.), *Gelasianum* (6. stol.) a *Gregorianum* (7.-8. stol.).

⁶⁵ Srov. *Misál* [online]. [citace 2015.02.26]. Dostupné na: <http://katopedia.cz/index.php?title=Mis%C3%A1l>

ceremoniář Alexandra VI. na začátku 16. století. Zde bylo také ustanoveno závazné čtení úvodu Janova evangelia na konci každé Mše svaté („poslední evangelium“). Tento misál se stal normou pro všechny místní církve s výjimkou těch, kde se používaly rity starší než 200 let (řeholní řády a některé diecéze). Používal se (pouze s minimálními změnami) až do poloviny 20. století, kdy papež Pius XII. revidoval obřady Svatého týdne a ustanovil komisi, jež měla revidovat rubriky misálu. V roce 1960 papež Jan XXIII. schválil „Kodex rubrik“, který obsahoval jistá zjednodušení. Z této reformy vychází poslední vydání (editio typica) Římského misálu roku 1962. Mše svatá byla i nadále sloužena v latinském jazyce a kněz pronášel eucharistickou modlitbu kromě preface potichu.

3.2.2. Druhý vatikánský koncil a Misál Pavla VI.

Kroky liturgické reformy jsou odůvodněny tím, že věřící nepronikají k tajemství víry přímo, nezávisle na liturgii, ale právě jejím prostřednictvím, skrze obřady a modlitby.⁶⁶ Proto změny, ke kterým došlo, nebyly provedeny z touhy po vnějškovosti, ale aby věřící mohli plněji pronikat do slaveného tajemství. Tak byl podle rozhodnutí Druhého vatikánského koncilu vydán v roce 1970 papežem Pavlem VI. Nový římský misál. V něm nacházíme dělení mše svaté na mši s účastí lidu a na mši bez ní (tj. mše svatá, na které je přítomen alespoň jeden přísluhující). Nová terminologie je logickým důsledkem základního principu, který byl nosnou myšlenkou poslední liturgické reformy, totiž aktivní účasti věřících, a staví do popředí liturgickou úlohu celého společenství.⁶⁷

Misál Pavla VI. je psaný latinsky. Latinská verze je vzorovým vydáním pro překlady do národních jazyků a samozřejmě je možné podle ní slavit mši svatou i v latině. Záměr, který Jan XXIII. sledoval vydáním misálu, uskutečnil Pavel VI. vydáním misálu nového, ve kterém se také odráží současná ekleziologie.⁶⁸

Český misál, který byl vydán v Římě v roce 1983, byl uveden do užívání Českou liturgickou komisí 28. září 1983. Obsahuje české vydání Římského misálu (překlad) doplněné vlastními texty pro slavnosti, svátky a památky našich národních světců. Součástí Českého misálu jsou i Všeobecné pokyny k Římskému misálu. Tento misál se na mnohých místech používá dodnes.

⁶⁶ Srov. SC48

⁶⁷ Srov. Šlégr, J. Misál Pavla VI. V historických souvislostech. *Cesty katecheze* 3/2010

⁶⁸ Srov. Tamtéž.

3.2.3. Nový řád liturgických čtení

Přáním Druhého vatikánského koncilu bylo, aby čtení s Písma bylo uspořádáno bohatěji, rozmanitěji a vhodněji, aby byl věřícím poskytnut bohatěji prostřený stůl Božího slova.⁶⁹ Proto bylo určeno, že se vždy během určitého období přečtou nejdůležitější části Písma svatého. Tuto úpravu zavedl nový řád čtení „*Ordo lectionum*“ v roce 1969.⁷⁰

Bylo stanoveno, že čtení o nedělích a svátcích bude mít tři čtení: první ze Starého zákona, druhé z apoštolských listů, Skutků apoštolů nebo Zjevení a třetí čtení bude z evangelia. Byl zaveden tříletý nedělní cyklus (A, B a C) a výběr textů byl určen tak, aby se přečetlo Písmo v co největším rozsahu. Systém perikop pro všední dny zavádí dvě čtení. Pro první čtení jsou dvě roční řady (I a II) pro liché a sudé roky. Evangelia se opakují každoročně a jsou pevně stanovena. O svátcích, památkách svatých, při slavení mši k různým příležitostem existuje bohatá možnost volby liturgických textů.⁷¹

Současné české vydání lekcionáře, který obsahuje liturgická čtení z Písma svatého, používaná při slavení mešní liturgie a bohoslužby slova se skládá z šesti částí, přičemž poslední z nich čítá dva svazky.

Knihy přímlov je vydána ve dvou svazcích, jeden pro neděle a svátky, druhý pro všední dny. Obsahuje možné vzorové varianty modlitby věřících pro předčítání při mši. Jejich využití není povinné, mohou se použít i modlitby improvizované, avšak vždy v ustáleném pořadí tematického seřazení (za církev, za stát a jeho představitele, za potřeby farnosti a jiné potřeby a za zemřelé).

Kromě již uvedených knih se při liturgii používají také knihy obsahující liturgickou hudbu, předpisy pro obřady svátostin, svěcení a žehnání a předpisy pro obřady svěcení biskupem.⁷²

⁶⁹ Srov. SC 35 a 51nn.

⁷⁰ Srov. ADAM, A. *Liturgika*. Křesťanská bohoslužba a její vývoj, Praha: Vyšehrad, 2001, str.191

⁷¹ Srov. Tamtéž, str. 192

⁷² *Rituál* obsahuje obřady (lat. *ritus* = obřad) svátostin, žehnání a svěcení věcí a osob (ta poslední skupina tvořila kdysi tzv. benedikcionál (z lat. *benedictio* = /po/žehnání). *Pontifikál* (z lat. *pontifex* = kněz; doslova stavitel mostů) obsahuje texty obřadů, jejichž vysluhování přísluší pouze biskupovi (svěcení oltáře, zvonů, křížma, osob a pod.). Zdroj Bugel, W. Škola liturgie, 1994
Dostupné na: www.bihk.cz/repository/files/_ke-stazeni/DTI/texty/skola-liturgie.rtf

3.3. Úprava liturgických prostorů

Je zřejmé, že tak jak se v průběhu dějin mění způsob liturgického slavení, mění se i potřeba úpravy liturgického prostoru a tím požadavky na sakrální architekturu.

3.3.1. *Období před Druhým vatikánským koncilem*

Historické prostory našich kostelů a kaplí jsou výsledkem dlouhého vývoje a jsou většinou koncipovány a vybaveny pro slavení liturgie podle směrnic tridentského koncilu. Základní prvky prostoru a zařízení dostaly nejen své pevné místo, ale i ustálenou podobu. Velká většina historických kostelů má retabulový⁷³ oltář s masivní mensou a svatostánkem v čele shromáždění, uzpůsobený k slavení mše svaté zády k lidem. Vnitřek je většinou důrazně rozdělen na presbytář a loď, jako prostor pro věřící.⁷⁴ Toto rozdělení nebylo pouze symbolické, hranici mezi presbytářem a lodí tvořila mřížka.

Významný vliv na současnou sakrální architekturu mělo liturgické hnutí. Objevuje se koncepce centrálního oltáře odpoutaného od zdi, okolo kterého jsou v různých formách umístěny lavice. Tato koncepce, kde jistou inspirací byla římská basilika sv. Petra⁷⁵, umožnila novou bohoslužebnou formu - *versus populum*, kdy kněz stojí čelem k lidu (klášter Maria Laach v roce 1921), na hradu Rothenfels vzniká v roce 1928 na popud Romana Guardiniho první liturgický prostor s možností variabilního uspořádání.

3.3.2. *Období po Druhém vatikánském koncilu*

Liturgická konstituce *Sacrosanctum concilium* a navazující dokumenty sice o architektuře přímo nemluví, ale výrazně se promítají do dispozice a stylu nově budovaných kostelů nebo úprav kostelů stávajících.

Úpravy mohou být řešeny doplněním o nové prvky nebo výměnou dosavadních, pokud jde o zařízení bez historické a umělecké hodnoty. U nových kostelů je nutno podřídit jejich uspořádání současným požadavkům slavení liturgie.

⁷³ *Retabulum* (retábl) je oltářní nástavec obsahující sochy, reliéfy či obrazy, od pozdního středověku někdy obsahoval i relikvie. Měl podobu skříně, často s otevíratelnými malovanými křídly. Barokní oltářní nástavce měly formu edikuly (výklenek se sochou). Výzdoba oltářního nástavce ikonograficky odpovídá zasvěcení dotyčného oltáře. Srov. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Retabulum>

⁷⁴ Srov. *Koncepce úprav liturgického prostoru*, ČBK, PRAHA, 2002

⁷⁵ Ratzinger k tomu poznamenává, že se jedná o nepochopení smyslu římské baziliky a umístění jejího oltáře. Ratzinger, J, *Duch liturgie*, 1. vydání, Brno: Barister&Principal, 2006, str. 68, ISBN 80-7364-032-5

Realizace koncilních změn byla v naší zemi vzhledem k politickým podmínkám velmi složitá. Veškeré pokusy o otevřenou diskuzi nad otázkami koncilních reforem byly státními orgány mařeny. Ke změnám proto dochází až v souvislosti se společenským uvolněním a probuzením náboženského života církví koncem šedesátých let a na některých místech dokonce až po politických změnách v roce 1989. Dochází k prostorové reorganizaci kostelů. Oltář je oddělen od stěny a přesunut blíže k lidu. Svatostánek je často oddělen od oltáře a do kostela je přidán *ambon*⁷⁶ a *sedes*⁷⁷. Rychlost až překotnost těchto změn, často prováděných bez ohledu na stávající prostorovou konfiguraci kostela, nejednou vedla k znehodnocení prostoru a k odstranění kvalitních uměleckých děl.⁷⁸

Církev a liturgie je stále nová a přitom stále stejná. Totéž platí i o prostoru, ve kterém se společenství církve shromažďuje k liturgickému slavení. Ačkoli církev nestanoví pro své stavby závazný architektonický či umělecký styl a návrh nové liturgické úpravy historického prostoru je často kompromisem, přesto je nutné splnit zásadní kritéria funkčnosti (prostor bohoslužebného shromáždění věřících) a komunikace s historickým prostředím (přízpůsobení konkrétnímu prostoru). Vždy je nutno postupovat citlivě a s ohledem na dochované historické a umělecké hodnoty.⁷⁹

3.4. Liturgický rok

Liturgický rok není chladným zpřítomněním skutečností, které náleží minulosti, nebo pouhým vzpomínáním na události minulých dob. Liturgický rok je sám Kristus, který neustále žije ve své církvi.⁸⁰

Během liturgického roku se slaví nejen tajemství Ježíše Krista, nýbrž i svátky svatých. Církev vždy starostlivě předkládá věřícím příklady svatosti, které by je povzbuzovaly k tomu, aby se ozdobili stejnými ctnostmi božského Vykupitele. Mezi světcí pak zasluhuje vynikající pocty Panna Maria, Matka Boží.⁸¹ Liturgický rok se skládá ze tří velkých celků: doby vánoční, doby velikonoční a doby mezidobí.

⁷⁶ *Ambon* je místo pro hlásání Božího slova při liturgii.

⁷⁷ *Sedes* je sedadlo napevno instalované v presbytáři, od něhož hlavní celebrant vede bohoslužbu.

⁷⁸ Srov. KUPKA, Jiří. *Liturgický prostor-reflexe uspořádání kostela*, rigorózní práce, KTF UK, Praha 2010

⁷⁹ Koncepce úprav liturgického prostoru, ČBK, Praha, 2002

⁸⁰ Srov. Mediator Dei, 163

⁸¹ Srov. Tamtéž 164,167

3.4.1. Vývoj liturgického roku

O slavení neděle je zmínka v Novém zákoně ve skutcích apoštolských.⁸² Nedělní slavení jsou týdenními Velikonocemi (den, kdy Kristus vstal z mrtvých) a takto se slaví již v apoštolské době. V následujících stoletích přibývají další svědectví (Justin, Didaché). První zmínka o slavení Velikonoc je z 2. století, od 3. století se již slaví památky mučedníků, přičemž každá církevní obec slaví své mučedníky (den úmrtí). Jeden z prvních svátků Epifanie (Zvěstování Páně) se slaví nejprve na Východě v Alexandrii jako svátek Kristova narození od konce 3. století. Na západě v Římě se slaví Narození Páně (Vánoce) již od počátku 4. století. Zavedení tohoto svátku se vysvětluje jako reakce křesťanů na pohanský státní svátek Narození boha Slunce, který zavedl císař Aurelián roku 274.⁸³

Počátkem 5. století je neděle Paschy slavena jako součást třídní. Později se slaví čtvrtek svatého týdne jako památka ustanovení Eucharistie. Díky slavení iniciačních svátostí o Velikonocích se zavádí doba přípravy – doba postní. V tuto dobu také veřejní hříšníci konali pokání a na Zelený čtvrtek byli přijímáni do církve. K Velikonocím se přidává období 50 dnů, slavené jako jeden den – jedna velká neděle. Tato velikonoční doba má: oktáv velikonoční, svátek Nanebevstoupení Páně (40 dnů po Velikonocích) a slavnost Seslání Ducha svatého.⁸⁴ V 5. a 6. století se také formuje doba adventní a Vánoce.⁸⁵ Od 10. století se postupně zařazují tzv. ideové svátky: Nejsvětější Trojice (neděle po Letnicích), od 13. století Boží Tělo a Nejsvětější srdce Ježíšovo a později Slavnost Krista Krále, Svaté Rodiny. Tak vzniklo mnoho svátků, které zastínily neděle. Liturgické hnutí na konci 19. století a Druhý vatikánský koncil vrací potlačený význam neděle a svátků Krista dává přednost „*temporálu*“⁸⁶ před „*sanktorálem*“⁸⁷. Koncil odstranil dobu předpostní, svatodušní oktáv a tak se vrátil k 50 denní době velikonoční; neděle v mezidobí již se nevztahují k Seslání Ducha svatého a ke Zjevení Páně.⁸⁸

⁸² Sk 20, 7: „První den v týdnu jsme se sešli k lámání chleba a Pavel promluvil ke shromáždění.“

⁸³ Srov. KOPEČEK, P. *Fundamentální liturgika (skriptum)*, Olomouc: CMTF UP, 2006

⁸⁴ Tyto svátky se již slavili ve 4. století, ve vztahu ke Sk 2,37 – 41 se křtilo i o Letnicích. Neděle svatodušní je poslední (osmou) velikonoční nedělí a v 6. století se k ní pojí oktáv svatodušní.

⁸⁵ V Římě je zavedena doba adventní až v 6. století, v Gallii a Španělsku se začíná formovat doba přípravy na Vánoce – Epifanii již ve 4. století.

⁸⁶ *Temporál* je část liturgického kalendáře obsahující rozdělení liturgického roku na jednotlivá liturgická období, jakož i svátky, které připomínají nějakou událost z dějin spásy (zejména Vánoce a Velikonoce).

⁸⁷ *Sanktorál* je část liturgického kalendáře obsahující svátky světců, které jsou vázány na konkrétní datum.

⁸⁸ Srov. KOPEČEK, P. *Fundamentální liturgika (skriptum)*, Olomouc: CMTF UP, 2006

3.4.2. *Struktura liturgického roku*

V liturgickém roce je zavedeno pořadí významných dní podle důležitosti: slavnosti, svátky a památky, které se dále dělí na závazné a nezávazné. Liturgický rok se skládá ze tří velkých celků: vánoční okruh, velikonoční okruh a okruh během roku – mezidobí. Římský kalendář tyto celky dále rozvádí do sedmi period, jak je uvedeno ve „Všeobecných ustanovení o liturgickém roku a kalendáři“ obsažených v Českém misálu.⁸⁹

V roční periodě slaví církve vždy znovu celé Kristovo mystérium od jeho vtělení až do seslání Ducha svatého a očekávání příchodu Páně.⁹⁰ Velikonoční triduum (třídenní) je vrcholem celého liturgického roku. Začíná večerní mší na Zelený čtvrtek a vrcholí ve slavnostní velikonoční vigílii a končí druhými nešporami v neděli velikonoční. Původně slavila církve svátek Paschy jeden den, od 4. století se slaví tři dny. Na Zelený čtvrtek se slaví mše na památku Večeře Páně a ustanovení Eucharistie. Liturgie Velkého pátku je Památkou umučení Páně. Tento den se neslaví mše svatá, stejně tak na Bílou sobotu až do slavení Velikonoční vigílie.⁹¹

- (1) *Doba velikonoční*: od Veliké noci až po slavnost Seslání Ducha svatého. Po neděli Zmrtvýchvstání Páně se slaví oktáv zakončený nedělí Božího Milosrdenství. Následuje sedm velikonočních nedělí a neděle Seslání Ducha svatého. Ve čtvrtek po 6. neděli velikonoční se slaví slavnost Nanebevstoupení Páně.
- (2) *Doba postní*: od Popeleční středy do velikonočního Třídenní. Postní doba je dobou příprav na Velikonoce. Má pět nedělí, následuje neděle Květná - památka slavného vjezdu Krista do Jeruzaléma. Květnou nedělí začíná Svatý týden.
- (3) *Doba vánoční*: od 1. nešpor slavnosti Narození Páně do druhých nešpor Křtu Páně. Slavnost Narození Páně se tradičně slaví v noci jako „Půlnoční“ mše svatá. Následuje oktáv Narození Páně, ve kterém se neděle slaví jako svátek Svaté Rodiny. Významným dnem oktávu Narození Páně je 1. leden – slavnost Matky Boží, Panny Marie. Doba vánoční obsahuje ještě 6. ledna slavnost Zjevení Páně a končí nedělí po 6. lednu svátkem Křtu Páně.

⁸⁹ Český misál. Česká liturgická komise, Praha, 1983

⁹⁰ Srov. SC 102

⁹¹ Srov. Všeobecná ustanovení o liturgickém roku, Český misál. Česká liturgická komise, Praha, 1983

- (4) *Adventní doba*: od první adventní neděle do 24. prosince (modlitby během dne). Adventní doba je dobou příprav na Vánoce a také dobou vzpomínky na očekávaný druhý příchod Krista na konci věků. Zahrnuje čtyři adventní neděle.
- (5) *Liturgické mezidobí*: jedná se o nejdelsí liturgickou dobu, kdy se slaví tajemství Kristova života v jeho plnosti. Trvá 33 nebo 34 týdnů a dělí se na dvě části:
- a) od pondělí po Křtu Páně do úterý před Popeleční středou,
 - b) od pondělí po Letnicích do první adventní neděle.
- (6) *Prosebné a kvatembrové dny*: Dobu a způsob slavení stanovují biskupské konference. Slaví se jako jednodenní nebo i vícedenní. V těchto dnech prosí církve Pána za různé potřeby lidí, především za úrodu a za požehnání pro lidskou práci.⁹²

3.5. Hudba v posvátné liturgii

Liturgická hudba a zpěv je a vždy byla součástí liturgie, úzce souvisí s liturgickým děním a pomáhá objevit plný význam jeho obřadů. Je také prostorem pro aktivní zapojení lidu a lidové zbožnosti do liturgie.⁹³ Je nutné ji chápat jako bohoslužebný úkon celého shromáždění, které se schází v Ježíšově jménu, aby společně slavilo tajemství spásy.

Výrazným mezníkem v dějinách novodobých snah o obnovu liturgie i v oblasti zpěvu a hudby je konstituce *Sacrosanctum Concilium*. Druhý vatikánský koncil zde charakterizuje hudbu a bohoslužebný zpěv vázaný na slova liturgie jako „nezbytnou nebo integrující součást slavné liturgie“⁹⁴. Liturgická hudba tedy není jen nějakým okrasným doplněním bohoslužby nebo dekorací, ale je sama liturgií. V některých částech (responzoriální zpěv, Sanctus, Gloria) se hudba stává služebným liturgickým úkonem.

Vzhledem k tomu, že úkolem hudby je spolupůsobit ve všech formách biblického hlásání, musí být hodnota hudby hodnocena nejen měřítky estetickými, ale i liturgickými. Každý prvek v liturgii má svůj úkol. To platí i pro části vyjadřované zpěvem či hudbou. Od každého hudebního díla, které má být použito k bohoslužbě se proto požaduje nejen použití předepsaného textu, ale aby se také svým „sakračním“ charakterem k bohoslužbě hodilo.⁹⁵

⁹² Všeobecná ustanovení o liturgickém roku, *Český misál*. Česká liturgická komise, Praha, 1983

⁹³ SC30: V zájmu aktivní účasti je důležité získat lid pro recitování aklamací a odpovědí a pro zpěv žalmů, antifón a písní...

⁹⁴ SC112

⁹⁵ Srov. Kunetka *Liturgia semper reformada*

Mnohá staletí byl základní hudební formou gregoriánský chorál.⁹⁶ Druhý vatikánský koncil jej považuje za „zpěv vlastní římské liturgii“ a vyzývá k jeho edici, nejsou však vyloučeny ani jiné formy liturgické hudby (polyfonie, lidový zpěv)⁹⁷, zvláště s ohledem na zavedení lidového jazyka do liturgie.

Česká lidová duchovní píseň, lidový zpěv při liturgii má v naší zemi dlouhou tradici, je cenným liturgickým dědictvím a je součástí naší národní kultury. Připomeňme například *Vyšebrodský sborník* (1410), *Jistebnický rukopis* (1420), *Vyšehradský a Třeboňský rukopis* (oba z roku 1450) nebo oblíbený barokní *Český kancionál jezuity Matěje Václava Steyera* (1683). Mezi nejznámější a dodnes užívané písně v lidovém jazyku patří „*Hospodine, pomiluj ny*“⁹⁸, „*Svatý Václave*“⁹⁹ a „*Jezu Kriste, štědrý kněže*“¹⁰⁰.

Nejnovější tvorba v této oblasti je důstojným pokračování této dlouholeté tradice jak v oblasti textové (J. Zahradníček, V. Renč, J. Hrdlička, J. Vícha), tak v oblasti hudební (P. Eben, Z. Pololáník, J. Olejník). Jako trutnovský farník nemohu nevzpomenout na tvorbu místního varhaníka a učitele hudby Michaela Čakrta, který obohatil liturgickou hudbu o mešní ordinarium.¹⁰¹

⁹⁶ Gregoriánský chorál je jednohlasý latinský zpěv bez doprovodu nástrojů užívaný při obřadech římskokatolické církve, nazvaný podle papeže Řehoře Velikého (kolem 540-604)...

zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Gregoriánský_chorál

⁹⁷ Srov. SC116-118

⁹⁸ Nejstarší česká duchovní píseň. Poprvé je doložena z roku 1055, kdy byla zpívána při volbě knížete Svyatopluka. Během středověku byla používána jako korunovační píseň českých králů.

⁹⁹ Píseň svou hudební formou vychází z chorálu. Vznikla patrně na přelomu 11. a 12. století, dodnes se hraje a zpívá při nejslavnějších událostech souvisejících s českou státností.

¹⁰⁰ Pravděpodobně z druhé poloviny 14. stol., melodickou předlohou je německá píseň ze 13. století. Hudební zápis a 1.- 21. sloka textu této verze pochází z Jistebnického kancionálu (1420).

¹⁰¹ Mešní zpěvy. Česká liturgická komise, Praha, 1989, str. 522

4. Slavení mše svaté před a po Druhém vatikánském koncilu

Již jsme několikrát zdůraznili, že se ritus používaný před Druhým vatikánským koncilem liší od současného ritu. Rozdíly jsou patrné v úpravě bohoslužebného prostoru, v použití mešních rouch, ale hlavně se liší bohoslužebný řád. V této kapitole se zmíníme o hlavních rozdílech obou způsobů slavení.

4.1. Bohoslužebný prostor

Základním rozdílem v uspořádání bohoslužebného prostoru je oddělení presbytáře (svátostného prostoru) od lodi kostela. Toto oddělení dříve nebylo jen symbolické, oba prostory byly odděleny mřížkou. Oltář byl umístěn u zadní stěny presbytáře. Během liturgie nebylo možné oltář „obcházet“ jak je to u současného uspořádání s obětním stolem uprostřed presbytáře. Kněz při mši svaté stál čelem k oltáři, tedy zády k lidu, nyní slouží čelem k lidu. Přibylo místo pro předsedajícího a místo pro hlásání Božího slova.

4.2. Bohoslužebná roucha

Moderní liturgický oděv byl svým materiálem, zdobením, krajkami a výšivkami obdobou dvorního oděvu španělského zlatého století. Obřady oblékání biskupů v rezidenci a v katedrále jasně zrcadlí rituál španělského dvora.¹⁰²

Používal se barokní ornát, vyšívaný a bohatě zdobený, vyrobený z těžkého brokátu, výšivky a ozdoby byly hlavně ze zadní strany (kněz sloužil zády k lidu). Současné ornáty jsou jednoduššího střihu, střízlivěji zdobené, vyrobené z přírodních materiálů.¹⁰³

4.3. Bohoslužebný jazyk

Jednou ze zásadních změn je použití liturgického jazyka. V tridentské mši se používala výhradně latina. V národním jazyce bylo předčítáno (překládáno) pouze evangelium, později všechna liturgická čtení a v národním jazyce bylo samozřejmě také kázání. Sacrosanctum Consilium povoluje používání národního jazyka pro celou liturgii.

¹⁰² Srov. Mše svatá před Druhým vatikánským koncilem. *Amen č. 11/2000* [online].[citace 2015-02-26].
Dostupné na: <http://www.krystal.op.cz/amen/2000/Amen11-00.htm>

¹⁰³ Srov. Tamtéž.

4.4. Účast lidu

Dříve se lid zapojoval do liturgie jen postoji, gesty a zpěvem zbožných písní (v národním jazyku). Knězi odpovídali jménem lidu přísluhující u oltáře (ministranti). Až vlivem liturgického hnutí ve 20. stol. se lid postupně připojuje některými aklamacemi. V novém ritu po Druhém vatikánském koncilu je aktivní účast věřících – aklamace, modlitby, služby.¹⁰⁴

Jak ale uvádí J.V. Polc¹⁰⁵, v českých zemích nikdy zcela nevytizela tradice užívání lidového jazyka při bohoslužbě. Od počátku cyrilometodějské misie, přes středověk, husitství a baroko se táhla živá tradice, která našla svůj autentický výraz především v lidových kostelních písních. Díky nim byla účast věřících na liturgii, přestože byla sloužena v latině, živá a věřící nebyli pouhými diváky jako ve většině ostatních zemí.

4.5. Bohoslužebný (mešní) řád

V této kapitole popíšeme způsob slavení mše svaté v obojím ritu a všimneme si základních rozdílů obou slavení. Názvy jednotlivých částí mše ponecháme pro srozumitelnost a orientaci dle původního ritu a odlišnosti dnešního ritu popíšeme v komentáři jednotlivých částí. Pro lepší porozumění budeme nazývat *oltář* v popisu nového ritu *obětním stolem*, aby nedošlo k mylnému pochopení místa, kde se příslušná část bohoslužby koná.

4.5.1. Úvodní obřady

Příchod k oltáři: Bohoslužba byla zahájena příchodem kněze s kalichem k oltáři. Kněz sejmul biret, poklekl a vystoupil po stupních k oltáři. Rozložil korporál, postavil kalich a rozevřel misál. Poklonil se před křížem uprostřed oltáře a sestoupil opět dolů, kde zůstal stát. V současném ritu kněz s asistencí vstupuje do presbytáře, políbí obětní stůl a přistupuje k místu pro předsedajícího, odkud vede úvodní část mše svaté.

Stupňové modlitby: Modlitby měly název od oltářních stupňů, před kterými se konaly. Začaly znamením kříže a skládaly se ze tří částí: žalmu 42 (Iudica me), Confiteoru (rozšířenému oproti našemu o vyznání Panně Marii, archandělu Michaelovi a některým svatým) a absoluce. Poté kněz již vystoupil po stupních a pronesl prosby o očistění srdcí

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž.

¹⁰⁵ POLC, J.V. *Posvátná liturgie*, Řím 1981, s. 166-167

věřících. Políbil oltář a znovu prosil o odpuštění hříchů, tentokrát za sebe. Stupňové modlitby v novém ritu nejsou.¹⁰⁶

Introit (vstup): Začal znamením kříže na *epistolní* straně oltáře. Skládal se z antifony a verše žalmu s doxologií Sláva Otci... (dnes zbyla pouze vstupní antifona). V Introitu byla vždy vyjádřena hlavní myšlenka doby nebo slavnosti. Tuto část v současné době vede kněz od předsednického místa.

Kyrie a Gloria: Při Kyrie se kněz vrátil doprostřed oltáře a modlil se Kyrie střídavě s ministrantem celkem devětkrát, což vyjadřuje pokoru, vytrvalost v prosbě za odpuštění a odhodlanost k nápravě. Poté se o nedělích a svátcích zpívalo Gloria.¹⁰⁷

V novém ritu kněz nyní vyzve k úkonu kajícího. Koná jej celé shromáždění po krátké chvíli ticha všeobecným vyznáním hříchů a kněz jej zakončí prosbou za odpuštění, která však nemá účinnost svátosti pokání (absoluce). V novém ritu se „*Pane, smiluj se*“ kněz modlí pouze třikrát a odpovídají všichni věřící. Nedělní *Sláva* zpívají nebo se modlí všichni.

Collecta: Po Gloria políbil kněz oltář, obrátil se k lidu se slovy: „*Dominus vobiscum*“ (Pán s vámi). Potom se čelem k oltáři a se zdviženýma rukama modlil úvodní modlitbu – „*kolektu*“. Její první část obsahovala slavené tajemství, v druhé části byla pak prosba s tímto tajemstvím o duchovní prospěch.¹⁰⁸

Tato modlitba se používá i v novém bohoslužebném řádu (vstupní modlitba). *Collecta* znamená "sebraná, shromážděná", a tato modlitba se tak nazývá buď proto, že je v ní shromážděno vše, co se toho dne slaví, nebo proto, že se pronáší nad právě shromážděným lidem. Kněz nyní už nelíbá oltář a modlitba je uvedena zvoláním: „*Modleme se*“.

4.5.2. Bohoslužba slova

Epištola: Souhrnně se tak označovalo první čtení, ať bylo z jakékoliv knihy Písma svatého. Kromě vlastních epištol se používaly úryvky ze Skutků, Janovy apokalypsy a Starého zákona. Čtení začínalo slovy: „*Lectio epistolae*“, a končí „*Deo gratias*“. Epištolu

¹⁰⁶ Srov. Mše svatá před Druhým vatikánským koncillem. *Amen č. 11/2000* [online].[citace 2015-02-26]. Dostupné na: <http://www.krystal.op.cz/amen/2000/Amen11-00.htm>

¹⁰⁷ Srov. Tamtéž.

¹⁰⁸ Srov. Tamtéž.

četl podjáhén¹⁰⁹, obrácen k oltáři, aby naznačil, že všechna čtení Písma směřují ke Kristu. Po čtení se podjáhén odebral ke knězi, políbil mu ruku a kněz mu udělil požehnání.¹¹⁰

Jak jsme již podrobněji popsali v kapitole 3.2.3, v současnosti je první čtení ze Starého zákona. Předčítá se od ambonu a doporučuje se, aby toto čtení (i druhé čtení o nedělích a svátcích) četl někdo jiný než předsedající kněz. Lektorem bývá jiný přísluhující, ministrant nebo laický lektor. Čtení je zakončeno zvoláním lektora: „*Slyšeli jsme slovo Boží*“ a všichni odpovídají: „*Bohu díky*“.

Graduale: Po epištole vystoupil předzpěvovatel, aby přednesl žalmové verše s odpovědí (*responsum*). Vyplnil se tak čas, který kněz potřeboval k přípravě na čtení evangelia. Po *graduale* obvykle následovalo Aleluja (kromě kajících dob).¹¹¹

V současném ritu následuje po prvním čtení *Zpěv po prvním čtení* (nebo také *Mezizpěv*), ve kterém žalmista nebo zpěvák přednáší rezponzoriální žalm a lid vkládá opakovanou odpověď. O nedělích a svátcích následuje druhé čtení z Nového zákona (apoštolských listů, ze Skutků apoštolů nebo ze Zjevení). Opět je čtení zakončeno lektorovým zvoláním: „*Slyšeli jsme slovo Boží*“ a odpovědí lidu: „*Bohu díky*“.

Sekvence: Tyto zbožné prózy nebo básně se rozšířily do 16. století tak, že téměř každá neděle i svátek měly vlastní. Byly mezi nimi i nepodařené, a tak se Římský misál ujednotil na pěti nejvýznamnějších - *Victimae paschali*, *Veni Sancte Spiritus*, *Lauda Sion Salvatorem*, *Stabat Mater Dolorosa* a *Dies irae*. V současném ritu se povinně používají sekvence *Velikonoční oběti* (*Victimae paschali*) v neděli Zmrtvýchvstání Páně a sekvence *Přijď, ó Duchu přesvatý* (*Veni Sancte Spiritus*) při slavnosti Seslání Ducha svatého. Doporučuje se zpěv všeho lidu.¹¹²

Evangelium: Kněz se nejprve pomodlil hluboce skloněn uprostřed oltáře přípravnou modlitbu. Pak přešel na pravou, *evangelijní* stranu oltáře, a četl evangelium obrácen napolo k oltáři.

Dnes čte evangelium jáhen, není-li přítomen, čte kněz. Čte-li jáhen, přichází k předsedajícímu pro požehnání, čte-li sám kněz, přistupuje k oltáři a modlí se přípravnou modlitbu. Evangelium se čte od ambonu. Jáhen (kněz) začíná zvoláním: „*Pán s vámi*“ a

¹⁰⁹ *Podjáhén* neboli *subdiakon* je křesťanský duchovní s nižším stupněm svěcení než u jáhna.

Při mši svaté podjáhni četli epištolu a pečovali o liturgické nádoby

¹¹⁰ Srov. Tamtéž.

¹¹¹ Srov. Tamtéž.

¹¹² Srov. Tamtéž.

zakončuje se slovy: „*Slyšeli jsme slovo Boží*“ a na znamení úcty políbí lekcionář. Lid odpovídá: „*Chvála tobě, Kriste*“. O slavnostech nebo významných dnech se používá slavnostní způsob čtení s evangeliářem.

Homilie: V tridentském ritu se někdy po evangeliu pronášelo kázání. Byl také používán způsob, kdy čtení i kázání bylo mimo mši svatou (většinou před) a bylo samozřejmě v českém jazyku.

Dnes následuje kázání po čtení evangelia, o nedělích a svátcích je povinné, v ostatních dnech se zařazení homilie doporučuje. Kázání kněz (nebo jáhen) pronáší od ambonu. Po homilii se doporučuje setrvat chvíli v tichu.

Krédo: Po homilii (nebo evangeliu, pokud homilie nebyla) se kněz se sepjatýma rukama vrátil doprostřed oltáře a tam s rozepjatýma rukama recitoval nebo zpíval Krédo, které bylo zakončeno znamením kříže. Krédem také končila "mše katechumenů".¹¹³

V dnešní době se modlitba „*Věřím v Boha*“ modlí o nedělích a slavnostech. Recitují nebo zpívají ji všichni přítomní, předsedající ze svého předsednického místa.

Přímluvy: Přímluvy v tridentském ritu nebyly.

Dnes po modlitbě „*Věřím v Boha*“ nebo hned po kázání (pokud není *Věřím*) se pronášejí přímluvné modlitby nazývané „*Společná modlitba lidu*“. Tuto modlitbu zahajuje předsedající, jednotlivé výzvy předčítá jáhen, lektor nebo někdo z lidu, všichni odpovídají: „*Prosíme tě, vyslyš nás*“ nebo „*Pane, smiluj se*“. Modlitbu zakončuje kněz shrnutím přednesených proseb a obrácením se k Bohu. Přímluvami v současném ritu končí Bohoslužba slova.

4.5.3. Příprava darů

Offertorium: V tridentském ritu kněz políbil oltář, obrátil se k lidu se slovy "*Dominus vobiscum*" a pak se modlil antifonu nazvanou *offertorium*. V širším slova smyslu se takto označují všechny modlitby doprovázející přípravu darů, tzv. "malý kánon". Ten končil tichou modlitbou kněze zvanou *secreta* (skrytá, tichá). Příprava darů probíhala podobně jako v novém ritu. Obsahovala smíšení vína s vodou, obětování hostie

¹¹³ Srov. Tamtéž.

a kalicha, obětování sebe a omytí rukou. Při těchto úkonech říkal kněz modlitby v poněkud jiném a delším znění, než jak je známe v současné úpravě.¹¹⁴

V dnešním ritu jsou obětní dary (chléb a víno) přinášeny věřícími. Nejprve někdo z příslušujících (jáhen, ministrant) rozprostře na obětní stůl korporál a připraví kalich. Předsedající kněz přichází naproti věřícím s dary. Převezme chléb a víno a další dary, které věřící přinášejí (např. dary na kostel). Obětní dary přenesse k obětnímu stolu a modlí se nad chlebem i nad kalichem s vínem (smíšeným s kapkou vody) starobyrou modlitbu „*Požehnaný jsi, Bože...*“ Lid buď zpívá vhodný zpěv nebo po této modlitbě odpovídá: „*Požehnaný jsi Bože navěky*“. Následuje umývání rukou, při kterém kněz pronáší předepsané modlitby a pokračuje společnou modlitbou: „*Modlete se, bratři a sestry, aby se má i vaše oběť zalíbila Bohu, Otci všemohoucímu*“. Lid odpovídá: „*Ať ji přijme ke své slávě a k spáse světa*“. Příprava darů končí společnou *Modlitbou nad dary*.

4.5.4. *Eucharistická modlitba*

Preface: Eucharistická modlitba začínala stejně jako dnes *Prefací*, která byla také uvedena stejným dialogem, ale v latině: „*Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Sursum corda! Habemus ad Dominum*“..., kněz pokračoval chválou za dílo spásy podle liturgického období nebo slavnosti a končí chvalozpěvem *Sanctus*.¹¹⁵

Dnešní dialog je mezi knězem a lidem v národním jazyce: „*Pán s vámi. I s tebou. Vzhůru srdce! Máme je u Pána*“... V novém misálu je zařazeno pro jednotlivá období nebo pro slavnosti více volitelných prefací. Preface je zakončena chvalozpěvem všeho lidu: „*Svatý, svatý, ...*“, který společně celé shromáždění zpívá nebo recituje.

Kánon: Kánon začínal modlitbou před konsekrací, jeho střed tvořila samotná konsekrace a končila menším pozdvihováním: „*Per ipsum et cum ipso et in ipso.*“ (Skrze něho a s ním a v něm...). Až do posledního koncilu se v římském obřadu užívalo jediného kánonu pocházejícího už z dob svatého Ambrože, jehož součástí byla také jediná eucharistická modlitba (anafora). Kánon se modlil kněz sám a potichu, aby se naznačilo, že tuto oběť koná tajemně Kristus sám, přičemž kněz je zde pouze nástrojem. Někde se dříve používaly dokonce i závěsy, které ve chvíli nejsvětější oběti zahalovaly oltář.¹¹⁶

¹¹⁴ Srov. Tamtéž.

¹¹⁵ Srov. Tamtéž

¹¹⁶ Srov. Tamtéž.

V současné době je v misálu zařazeno více eucharistických modliteb. První nazvaná Římský kánon odpovídá původní anafoře. Základní čtyři anafory jsou doplněny o dvě anafory „O smíření“, o čtyři pro mše za různé potřeby (Církev na cestě k jednotě, Církev v dějinách spásy, Ježíš je cesta k Otci a Ježíš - znamení Otcovy lásky) a o tři anafory pro mše s dětmi (Bůh je náš Otec, Bůh nás má rád a Děkujeme ti, Bože).

Eucharistická modlitba - modlitba díkyvzdání a posvěcení - je středem a vrcholem celého slavení eucharistie. Kněz zahrnuje všechny do této modlitby, kterou vysílá jménem celého shromáždění skrze Ježíše Krista v Duchu Svatém k Bohu Otci. Smyslem této modlitby je spojení celého shromáždění věřících s Kristem ve vyznávání velikých činů Božích a v podání oběti. Eucharistická modlitba si žádá, aby jí všichni s úctou a v tichosti naslouchali. Ti, kdo jsou při bohoslužbě shromážděni jako obraz církve, účastní se eucharistické modlitby aktivně a končí velkým zvoláním amen, kterým potvrzují všechna pronesená slova.¹¹⁷

4.5.5. Přijímání

Pater noster: Modlitba Páně uvozovala poslední část mše svaté, obětní hostinu neboli přijímání. Kněz se modlil nahlas (věřící jsou tak vybízeni, aby se modlili s ním) s očima upřenými na Tělo Páně. Amen a embolismus (rozvedení závěrečné prosby) se kněz modlil potichu. Modlitba Páně je již prvním momentem přípravy na svaté přijímání, neboť v ní prosíme o každodenní chléb i o očistění od vin.¹¹⁸

V dnešním ritu se Modlitbu Páně všichni modlí společně a nahlas, recitují nebo zpívají. Po ní se kněz jménem všech modlí ke Kristu o pokoj a jednotu pro církve a Kristovým pokojem zdraví všechny přítomné. Následuje *Pozdravení pokoje*, které viditelně vyjadřuje společenství křesťanů a vzájemnou lásku, a tím nás připravuje na to, co s námi koná svaté přijímání: z mnoha lidí přijímáním eucharistického Těla Kristova vytváří společenství - jedno Tělo Kristovo – jednu církev. Pozdravení pokoje je symbolickým gestem, stačí tedy pozdravit pouze nejbližší stojící. Kněz (tak jako při celé liturgii kromě rozdávání přijímání) neopouští presbytář.

¹¹⁷ Srov. *Všeobecné pokyny k Římskému misálu* (Editio typica tertia 2002)

¹¹⁸ Srov. Mše svatá před Druhým vatikánským koncilem. *Amen č. 11/2000* [online].[citace 2015-02-26]. Dostupné na: <http://www.krystal.op.cz/amen/2000/Amen11-00.htm>

Lámání hostie: Při závěrečných slovech Modlitby Páně kněz lámal hostii, částičkou dělal nad kalichem třikrát kříž a vpustil částičku do kalicha, aby se naznačilo, že je přítomno Tělo s Krví a Krev s Tělem živého Pána. V novém ritu kněz láme hostii po pozdravu pokoje a přítom potichu pronáší předepsané modlitby.

Agnus Dei: Kněz zakryl kalich pallou a poklekl. Poté povstal, sklonil hlavu, bil se v prsa a pronášel *Agnus Dei*. Dnes se *Beránku Boží* modlí všichni společně a nahlas.

Pax Domini: V této části kněz vyprošoval od Pána pokoj. Políbení pokoje se dělalo pouze při slavné mši: celebrant a jáhen políbili oltář na znamení, že pokoj pochází od přítomného Krista. Pak se obejmuli a přiblížili se levou tváří se slovy: „*Pax tecum*“ (Pokoj tobě), „*Et cum spiritu tuo*“ (I s duchem tvým). Takto předával jáhen pokoj dále podjáhnovi a ten kléru v chóru. Laikům se někdy pokoj předával "nástrojem pokoje", což je tabulka s ostatky nebo se svatým obrazem, určená k políbení. V dnešní době je obřad *Pozdravení pokoje* po *Modlitbě Páně* (viz výše).

Přijímání kněze: Po přípravných modlitbách, z nichž poslední je *Domine, non sum dignus* (Pane, nejsem hoden), přijímal kněz nejprve Tělo Páně a potom Krev Páně s doprovodnými modlitbami, které zůstaly zachovány i v novém řádu.

Přijímání lidu: Před přijímáním lidu se opět pronášel Confiteor. Potom se kněz obrátil čelem k lidu, držel hostii nad kalichem a říkal: „*Ecce Agnus Dei...*“ (Hle, Beránek Boží...) a znovu se třikrát odpovídalo: „*Domine, non sum dignus*“. Potom kněz podával věřícím klečícím před mřížkou od epištolní strany. Před každým věřícím kněz udělal nad ciboriem kříž a pronesl: „*Corpus Domini Nostri Jesu Christi custodiat te in vitam aeternam*“ („Tělo Pána našeho Ježíše Krista chraň duši tvou pro život věčný“). Přijímající potom odpověděl: „*Amen*“.

Podle dnešního řádu kněz pozdvihne hostii nad kalichem nebo patenou s výzvou: „*Hle, Beránek Boží...*“. Všichni odpovídají: „*Pane, nejsem hoden...*“. Potom přijímá nejprve kněz Tělo Páně a Krev Páně, poté přistupují v průvodu k přijímání ostatní věřící. Kněz podává Tělo Páně věřícímu, ukáže mu hostii a říká při tom „*Tělo Kristovo*“. Odkazuje tak na slova Ježíše při poslední večeři, který učedníkům dával chléb se slovy „*Toto je moje tělo*“. Věřící odpovídá „*Amen*“ a tímto vyjádřením potvrzuje svou víru, že to, co vypadá jako chléb, je ve skutečnosti Tělem našeho Pána.

Antifona a modlitba po přijímání: Jakmile kněz vyčistil kalich za doprovodných modliteb, modlil se nahlas na levé straně oltáře antifonu nazvanou *Communio*. Pak se

vrátil doprostřed oltáře, políbil oltář, obrátil se k lidu s pozdravem „*Dominus vobiscum*“ a modlil se prosebnou modlitbu nazývanou *Postcommunio*.

Modlitba po přijímání je v novém ritu také obsažena. Důležitou úlohu má Antifona k přijímání (podobně jako vstupní antifona). Je možné použít antifonu uvedenou v misále nebo píseň schválenou biskupskou konferencí. Pokud se nezpívá, je třeba antifonu z misálu alespoň recitovat. Je zařazena (oproti starému ritu) dříve – již při přijímání kněze.

4.5.6. Závěrečné obřady

Pozdrav, propuštění a závěrečné požehnání: Mše byla zakončena podle starobylého římského zvyku slovy: „*Ite missa est*“ (Jděte, mše je skončena) nebo „*Benedicamus Domino*“ (Dobrořečme Pánu). Na závěr se kněz obrátil k oltáři, odříkal tichou modlitbu *Placeat*, políbil oltář a obrátil se k lidu s požehnáním: „*Benedictio Dei omnipotentis, Patris et Filii et Spiritus Sancti descendat super vos et maneat semper*“ (Požehnání Boha všemohoucího, Otce, Syna a Ducha svatého ať sestoupí na vás a zůstane s vámi na vždy).

V dnešním ritu je nejprve požehnání: „*Požehnej vás všemohoucí Bůh Otec, Syn a Duch svatý. Amen.*“ a pak následuje propuštění lidu slovy: „*Jděte ve jménu Páně*“. Poté kněz políbí obětní stůl a s asistencí odchází. Následující část (Poslední evangelium a modlitby po mši) již nový ritus neobsahuje.

Poslední evangelium a modlitby po mši: Po požehnání se ještě četlo na evangelijní straně tzv. poslední evangelium, většinou začátek evangelia sv. Jana (Prolog). Po skončení mše se ještě kněz modlil střídavě s lidem třikrát Zdrávas, pak Zdrávas Královno, Bože útočiště naše a Svatý Michaeli¹¹⁹. Poté kněz odešel.

¹¹⁹ V roce 1886 zavedl tuto modlitbu jako povinnou papež Lev XIII.

5. Průběh a přijetí reforem v trutnovských farnostech

Období po Druhém vatikánském koncilu bylo pro celou generaci katolických křesťanů obdobím zásadních změn. Ještě v dnešní době, padesát let po ukončení koncilu, jsou živé diskuse o liturgických otázkách, o zavádění jednotlivých reforem do praxe, o jejich vhodnosti a účelnosti. Je to pochopitelné, protože ještě stále žije generace, která období před reformami pamatuje. A současná mladá generace se ptá. Je dnes i řada těch, kteří liturgické reformy nepřijali. Otázkou ovšem také je, do jaké míry byly reformy skutečně „dotaženy“ a zda byly dostatečně objasněny.

Situace v Trutnově byla zřejmě ve svých počátcích podobná jako v jiných regionech České republiky. Po ukončení koncilu v roce 1965 se čekalo (jak se i vyjádřili mnozí pamětníci) na pokyny „shora“ a v zásadě se mnohé nezměnilo, kromě zavedení českého jazyka do liturgie. Liturgická čtení, zpěvy a kázání byly v českém jazyce už dříve před Druhým vatikánským koncilem, i když někdy jako samostatná část nazývaná „kázání“ a zařazená před začátek mše svaté (viz kapitola 4.5.2). K větším změnám pak došlo v období let 1968 až 1969, kdy se politická situace po jaru 1968 natolik uvolnila, že bylo pro takové změny vytvořeno příznivé klima. V této době se také začíná s většími úpravami liturgických prostor.

5.1. Situace v trutnovském regionu

V této části bychom chtěli „zmapovat“, jakým způsobem reformy v trutnovských farnostech probíhaly, a zajímá nás, do jaké míry byly či nebyly věřícími přijaty.¹²⁰ Neklademe si zde za cíl provést seriózní výzkum, spíše nás zajímá, jak uvedenou dobu se změnami v liturgii věřící vnímali či v současné době vnímají.

K získání informací jsme použili nestandardizované rozhovory. Dle našeho očekávání nebylo mnoho těch, kteří byli ochotni se na těchto rozhovorech podílet. Rozhovoru se účastnilo celkem 10 lidí (mužů i žen), všichni byli pamětníci popisovaných událostí a byli mezi nimi i dva duchovní. Dotazník pak vyplnilo asi 30 lidí. Někteří z nich nebyli přímými účastníky reforem, ať už proto, že v té době se ještě života církve aktivně neúčastnili nebo proto, že v té době ještě nežili. Tito sice neměli pro hodnocení možnost

¹²⁰ Do Trutnova spadají tři farnosti: Trutnov 1 (kostel Narození Panny Marie), Trutnov 2 – Horní Staré Město (kostel svatého Václava) a Trutnov 3 – Poříčí (kostel zasvěcený svatým Petru a Pavlu).

srovnání, ale zaznamenali ve svých odpovědích postoj k současnému stavu. Dotazník byl anonymní, pro vyhodnocení byl uváděn věk, pohlaví a skutečnost, zda dotazovaný prožíval popisované období v trutnovských farnostech. Do zpracování pak byly zahrnuty pouze odpovědi trutnovských pamětníků.

5.1.1. *Kněží trutnovských farností*

Průběh změn samozřejmě také závisel na kněžích, kteří v té době ve farnostech sloužili. Někteří z nich, zvláště ti staršího věku, nebyli změnami příliš nadšeni, ale (jak se vyjádřil jeden z pamětníků) byli zvyklí poslouchat. Většina kněží, kteří působili na přelomu šedesátých a sedmdesátých let v Trutnově, se snažili v rámci svých možností „jak jim to režim dovolil“ a za pomoci ochotných farníků uskutečňovat reformy.

V Trutnově v letech 1963 až 1969 sloužil arciděkan P. Karel Vopařil, „velice schopný, čínorodý, s širokým rozhledem a zájmy. Kladl velký důraz na důstojnost obřadů. V jeho době se počaly realizovat reformní kroky II. vatikánského koncilu“.¹²¹ V době normalizace v letech 1969 až 1977 zde sloužil P. Stanislav Fišar, který pokračoval v postupu liturgických změn, ale úplný přechod k nové liturgii se uskutečnil až za P. Václava Pavliše, který v Trutnově sloužil dlouhých 15 let (1977-1992). V období let 1969 až 1986 v Trutnově vypomáhal jako kaplan P. Jan Rybář, SJ.¹²²

Ve farnosti Trutnov - Horní Staré Město působil v této době P. František John dlouhých 39 let až do roku 1990. Pokoncilním změnám moc nepřál a tak se za jeho působení mnoho nezměnilo. Změny, které ve většině farností probíhaly počátkem 70-tých let, byly zde uskutečněny až po nástupu nového mladého kněze P. Antonína Forbelského, který přišel v roce 1990 a sloužil do roku 1992.¹²³

Ve farnosti Trutnov - Poříčí sloužil od roku 1969 jezuita P. Jan Rybář. Za dobu jeho služby byly provedeny všechny liturgické změny. Sloužil také jako kaplan v Trutnově a toto vzájemné „propojení“ obou farností se odrazilo i ve spolupráci při zavádění reformy. Z Poříčí odešel P. Rybář na pokyn svého řeholního představeného v roce 1990.¹²⁴

¹²¹ VOJÁČEK, Karel. *Střípky z trutnovské farnosti*. Trutnov, 2010, str.37.

¹²² Srov. Tamtéž, str. 36-40

¹²³ Srov. Tamtéž, str. 62-64

¹²⁴ Srov. Tamtéž, str. 66-69

5.1.2. *Úprava liturgických prostorů*

Změny, které přinesly závěry koncilu, byly již nastíněny v obecné části naší práce. Viditelnou změnou bylo „opuštění“ oltáře jako hlavního místa liturgie a nahrazení obětním stolem umístěným v presbytáři tak, aby bylo možné jej obcházet a sloužit čelem k lidu. Nově v presbytáři přibyl ambon a sedadlo pro kněze předsedajícího liturgii.

V trutnovských kostelech, které jsou vystavěny jako stavby s hlavní lodí a řadami dřevěných vyřezávaných lavic, bylo nereálné uvažovat o změně dosavadního způsobu usazení věřících. Změny byly proto realizovány jen v presbytáři. Liturgický prostor se upravoval postupně a dle možností kněze a těch, kteří s úpravami pomáhali.

V kostele Narození Panny Marie byl presbytář upraven nejprve trvalým otevřením dvířek uprostřed mřížky, později odstraněním mřížky. V presbytáři se vytvořilo vyvýšené místo (podium), na kterém byl postaven obětní stůl. Stejně jako i jinde byl nejprve použit „provizorní“ dřevěný obětní stůl a teprve v pozdějším období (v 70-tých letech) byl nahrazen obětním stolem s kovanou výplní, který byl v Trutnově zhotoven s použitím demontované mřížky a svým vzhledem byl podobný ostatním částem presbytáře. Práce se po celou dobu potýkaly s nedostatkem finančních prostředků. Počátkem 70-tých let minulého století už politická vůle k takovým akcím nebyla a také opadlo nadšení, takže v této době nebyla ochota města či státu ke spoluúčasti. Také ambon byl vytvořen počátkem 70-tých let a víceméně svépomocí za významné podpory tehdejšího duchovního správce P. Václava Pavliše.

V kostele sv. Petra a Pavla v Poříčí probíhaly změny a úpravy ještě pomaleji, protože tamní finanční situace byla ještě horší a na přestavbu nebylo dostatek prostředků. Změny v presbytáři se proto prováděly až později a v součinnosti se změnami v Trutnově tak, že původní vybavení z Trutnova se použilo v poříčském kostele.

Ke změnám liturgických prostor v kostele svatého Václava došlo až po příchodu nového kněze. Obětní stůl umístěný v presbytáři ke sloužení liturgie čelem k lidu byl v tomto kostele instalován až v roce 1990.

Změna usazení předsedajícího přinesla i nové problémy. Z místa, odkud bylo nově čteno a hlášáno Boží slovo, nebylo v lavicích slyšet. Někteří kněží řešili tento problém čtením Božího slova z původní kazatelny. Později byly kostely vybaveny místním rozhlasovým zařízením. Ale i zde se do řešení promítly problémy s financováním a realizace proběhla náhradním až amatérským způsobem.

5.1.3. Zpěv a hudba při liturgii

Hudba při liturgii v Trutnově je od poloviny padesátých let 20. století spojena s osobou varhaníka Michaela Čakrta, který v roce 1953 nastoupil jako učitel LŠU v Trutnově. K dění ve farnosti měl blízko, protože bydlel s rodinou v bytě v budově arciděkanství až do doby její demolice. V trutnovském kostele Narození Panny Marie také vedl chrámový sbor, který se později spojil se sborem z kostela sv. Petra a Pavla v Poříčí, který vedl tamní varhaník Karel Müller. Pod vedením Michaela Čakrta byl místní chrámový sbor na vysoké úrovni, ale po Druhém vatikánském koncilu se už nedokázal při nové liturgii uplatnit. Došlo k několika konfliktům mezi sborem a místním duchovním správcem P. Václavem Pavlišem, který nebyl propojen původní duchovní hudby, hlavně figurálních skladeb, příliš nakloněn. Jako varhaník však Michael Čakrt doprovázel liturgii až do své smrti v roce 1997. Toto období je spojeno také s varhaníkem Karlem Müllerem, který je varhaníkem v kostele sv. Petra a Pavla v Poříčí až do dnešní doby. Dlouholetým varhaníkem u svatého Václava v Horním Starém Městě byl až do své smrti v roce 2014 Josef Matyska.

Ke změnám liturgické hudby, které umožnil Druhý vatikánský koncil, došlo v trutnovských farnostech až později s příchodem nových mladých kněží. Do té doby zněl při bohoslužbách až na malé výjimky lidový zpěv s doprovodem varhan. Od 90-tých let minulého století je už občas mše doprovázena zpěvy s kytarou. Hlavní využití tohoto druhu hudby je však v rámci setkání rodin nebo mládeže. Přestože v Trutnově vznikla kvalitní rytmická kapela mladých hudebníků¹²⁵, v kostele při bohoslužbách nehrála a svůj um nabízela v jiných farnostech. Teprve počátkem 21. století se v Trutnově zakládá nová rytmická skupina mládeže, která doprovází liturgii při tzv. dětských mších, při setkáních mládeže a jiných akcích.¹²⁶

5.1.4. Liturgie v českém jazyce

Sloužení mše svaté v českém jazyce čelem k lidu u provizorního obětního stolu bylo to nejviditelnější, co přinesly reformy po koncilu do farnosti. Čeština v liturgii byla velmi rychle a s nadšením přijata. Horší situace byla s českými texty, které byly při bohoslužbě používány. Odpovědi ordinária v českém jazyce se věřící učili zpaměti dle

¹²⁵ Mladí trutnovští hudebníci byli součástí diecézní rytmické kapely, která doprovázela mezinárodní setkání mládeže v polské Czestochowe.

¹²⁶ V letech 2010-2014 byli pravidelnými účastníky programu v rámci Noci kostelů v Trutnově

opisovaných textů. Mše svatá se sloužila podle Římského misálu, který byl rozdělen do několika sešitů, kánon byl vydán samostatně. I další liturgické knihy byly pouze v opisech a v sešitech. Teprve později byly k dispozici texty v českém jazyce vydané na popud kardinála Tomáška, které se vázaly společně do jedné knihy. Překlad Římského misálu do českého jazyka byl vydán pod názvem Český misál v Římě v roce 1983.

5.1.5. Zapojení laiků v liturgii

Doba, kterou se v této práci zabýváme, nebyla pro aktivní účast věřících vzhledem ke vztahu státu k církvím a věřícím příliš příhodná. Víru v Boha považoval stát za věc minulosti a omezenosti a liturgické konání za škodlivé.¹²⁷ Až na krátkou dobu uvolnění (1968-1969) nebylo v rámci tvrdého prosazování „vědeckého“ světového názoru státem přijatelné, aby se věřící aktivně podíleli na životě farnosti. V mnoha případech byli kněží i laici za „přílišnou“ aktivitu státem stíháni a trestáni. A nad tím bděli církevní tajemníci. Jedinou „povolenou“ aktivitou byla účast při mši svaté. Laici muži se zapojili jako ministranti, čtenáři Božího slova a jako zpěváci či hudebníci. Ženy našly svůj prostor v chrámovém sboru. Služby pověřených akolytů, lektorů a katechetů byly v trutnovských farnostech zavedeny až později v devadesátých letech minulého století.

5.2. Přijetí reformy ve farnosti

V této kapitole je naším záměrem zjistit, jak byly nebo jsou liturgické reformy zavedené po Druhém vatikánském koncilu trutnovskými farníky přijímány. K tomu jsme využili již zmíněné nestandardní rozhovory a také dotazník

5.2.1. Dotazník a jeho zpracování

K vyplnění dotazníku jsme oslovili především ty věřící, kteří dobu změn osobně zažili nebo se změn dokonce aktivně účastnili. Jak bylo již zmíněno, ke změnám docházelo postupně a začátek změn se datuje již před padesáti lety. Je tedy zřejmé, že není mnoho těch, kteří tuto dobu pamatují. Proto byli osloveni také ti, kteří sice dobu změn osobně nepamatují, ale situaci znají z vyprávění rodičů nebo prarodičů. A také jsou

¹²⁷ Srov. *Základy vědeckého komunismu*, Svoboda, Praha 1977, str. 216: „Škodlivost náboženství je velká. Víra v boha a posmrtný život odvádí věřící od řešení každodenních problémů a brání jim aktivně se zúčastnit života společnosti, ochromuje jejich vůli a zbavuje je perspektivy... Náboženské obřady přinášejí velkou ideologickou škodu, nemluvě ani o tom, že vykonávání mnoha obřadů (půsty, křtiny, přijímání, ...) je přímým nebezpečím pro zdraví věřících.“

účastníky současného slavení a mohou k jednotlivým otázkám vyjádřit svůj postoj či názor. Osloveni byli laici i duchovní, muži i ženy.

Otázky byly voleny k změnám, které nastaly v liturgickém slavení mše svaté. Cíleny byly tak, aby se dotýkaly skutečností, které jsou všeobecně známy, o kterých se často diskutuje a které jsou věřícími přijímány často kriticky. Osloveni byli praktikující věřící z trutnovských farností.

Dotazník byl anonymní, dotázaní uváděli svůj věk, pohlaví, a zda jsou pamětníky těchto změn. Jednotlivé otázky hodnotili ve škále 5 možností:

- (1) přijímám kladně a bez výhrad
- (2) přijímám, ale mám výhrady
- (3) mám neutrální postoj nebo se neumím k otázce vyjádřit
- (4) přizpůsobím se, ale nelíbí se mi
- (5) nepřijímám, nevyhovuje mi

Dotazník byl následně zpracován souhrnně (všichni dotázaní) i po skupinách (věk, muži-ženy, duchovní-laici, pamětníci). Bylo vráceno a do zpracování zahrnuto 30 dotazníků.

5.2.2. Položené otázky

V dotazníku jsme položili následující otázky.

A/ Jak přijímám uvedenou skutečnost/změnu v liturgii, která nastala po Druhém vatikánském koncilu (hodnocení 1-5):

1. používání českého jazyka v liturgii
2. umístění obětního stolu ve středu presbytáře a obrácení kněze čelem k lidu
3. zřízení místa určeného pro kněze řídícího liturgii a místa k hlásání Božího slova
4. nedělní čtení Bohoslužby slova – tříletý cyklus
5. eucharistická modlitba a další modlitby recitované nahlas

B/ Součástí reforem v liturgii po 2.VK je také zapojení laiků do služeb při liturgii. Jak tyto změny hodnotím (hodnocení 1-5):

6. čtení liturgických čtení při mši svaté („z lidu“, lektor, ministrant)
7. služba u oltáře (ministrant, akolyta)

8. pomoc s podáváním svatého přijímání (ministrant, akolyta)

C/ Liturgická reforma po 2.VK se dotkla i liturgické hudby. Jak tyto změny hodnotím (odpověď 1-5):

9. zpěv lidu při liturgii s varhanním doprovodem
10. účinkování hudebních skupin, rytmické doprovody

5.2.3. Vyhodnocení odpovědí

V této části popíšeme vyhodnocení dotazníku. Asi nebude překvapením, že ve většině případů jsou změny do stávajícího stavu nebo stávající stav (pro ty, kdo předchozí období nezažili) přijímány kladně. Překvapením ale může být, že přes odmítavé stanovisko k některým změnám je ochota farníků situaci přijmout, byť někdy jako řešení kompromisu.

a) Jednoznačně kladně bylo přijato - více než 50% označilo odpověď (stupeň 1):

- používání českého jazyka v liturgii (ot.č. 1.)
- eucharistická modlitba a další modlitby recitované nahlas (ot.č. 5.)
- čtení liturgických čtení při mši svaté „z lidu“, lektor, ministrant (ot.č. 6.)
- služba u oltáře - ministrant, akolyta (ot.č. 7.)

U těchto odpovědí nebyl významný rozdíl mezi jednotlivými skupinami.

K tématu užívání národního jazyka v liturgii uvedu jednu odpověď (muž středního věku, laik): *„Změny probíhaly dobře, věřící si pomalu na češtinu zvykali. Víc rozuměli mši svaté. Někteří chtěli více pompéznosti, tak prosazovali latinu. Při velkých slavnostech by se mohla latina zachovat – tedy myslím ten nový ritus v latině. Latinský ritus se mi také líbí, v zahraničí mi čeština moc nepomůže“.*

b) Přijímáno kladně, ne však tak jednoznačně – více než 50% odpovědí (stupeň 1) nebo (stupeň 2):

- umístění obětního stolu v presbytáři a obrácení kněze čelem k lidu (ot.č. 2.)
- zřízení místa určeného pro kněze řídícího liturgii a ambonu (ot.č. 3.)
- nedělní čtení Bohoslužby slova – tříletý cyklus (ot.č. 4.)

Výhrady měli spíše muži, a to k úpravám v presbytáři (otázky č. 2. a č. 3.). Nemají námítky z liturgického pohledu, ale jsou názoru, že se úpravami původní architektura kostela narušila.

Výsledek odpovědi k otázce č. 4. byl ovlivněn neznalostí některých dotazovaných o výběru nedělních čtení v tříletém cyklu. Dali neutrální odpověď (stupeň 3 – neumím posoudit).

c) Přijímáno kladně, ale s připomínkami nebo výhradami

- pomoc s podáváním svatého přijímání - ministrant, akolyta (ot.č. 8.)

U této odpovědi nebyly rozdíly podle věku. Odmítavý postoj nebo výhrady měli hlavně muži. V komentářích doplňují, že mají výhrady k této službě u „běžných“ ministrantů. V případě pověřeného a ustanoveného akolyty tuto službu přijímají dobře.¹²⁸ Také duchovní mají výhrady, které vyplývají z obavy o zachování patřičné úcty k eucharistii. Ženy přijímají tuto službu laiků velmi pozitivně. Všichni se shodují na potřebě služby akolyty k donášení svatého přijímání nemocným a starým lidem.

A dále kladně, ale s připomínkami nebo výhradami, je přijímáno:

- zpěv lidu při liturgii s varhanním doprovodem (ot.č. 9.)
- účinkování hudebních skupin, rytmické doprovody (ot.č. 10.)

Kontroverzní byly také odpovědi na otázky kolem hudebního doprovodu mše svaté. Pro varhanní doprovod se vyjadřují spíše muži, duchovní a starší lidé. Naopak pro doprovod rytmický (kytara, rytmická kapela) se vyjadřují ženy a mladší z dotazovaných. Shodují se ale v jednom: doprovod mše svaté by měl být důstojný a kvalitně provedený. Časté jsou výtky k hlasitosti rytmické hudby a výběru písni, kde kritizují „plytké texty“.

Některé z odpovědí byly doplněny komentářem (obě starší, muž, laik) :

„Rytmická hudba je příliš hlučná a textům není rozumět. Nechápu, proč musí být ty hlučné rytmické mše, když máme tak kvalitní varhaníky.“

„Při některých liturgických slavnostech si nedovedu představit jinou hudbu než varhanní. Například slavnost Božího těla si s kapelou nedovedu představit. Rytmické skupiny (křesťanské) rád poslouchám, ale ne při liturgii. Měli by doprovázet spíše jiné akce jako Noc kostelů apod.“

Pro mnohé z dotazovaných je přijetí rytmické hudby kompromisem, protože to chápou jako přijetí mladé generace jako takové: *„Pokud nepřipustíme, aby se mladí*

¹²⁸ V posledních letech službu podávání svatého přijímání při mši svaté a donášení nemocným v Trutnově zajišťovali ustanovení akolyté, pověření do této služby biskupem. Dříve byli k této službě „ad hoc“ knězem pověření a poučení dospělí ministranti. Nyní je služba zajišťována trvalými jáhny.

projevovali sobě odpovídajícím způsobem, půjdou jinam nebo přestanou chodit do kostela vůbec a ztratíme je. A kostely nám zpustnou.“ Na tomto se shoduje řada farníků.

Na závěr k tématu hudebního doprovodu mše svaté uvádím ještě jeden citát (muž, střední věk, laik): *„Rytmičné doprovody jsou moc hlučné, ale jednou za měsíc se to dá vydržet. Hlavně bych zrušil ty bubny a tance při liturgii. Jinak mi nevadí.*“

5.2.4. Diskutovaná témata

V poslední části dotazníku byla dána možnost uvést vlastní postřehy, názory a doporučení. Dotázaní využili tohoto prostoru k tomu, aby některé své hodnocení vysvětlili nebo upřesnili. Ale vyjádřili se také k některým skutečnostem, které nebyly v otázkách dotazníku vůbec zahrnuty. Témata, která zazněla nejčastěji, nyní uvádíme:

1. Přístupování ke svatému přijímání v zástupu, přijímání ve stoje, „na ruku“¹²⁹

Jako zásadní důvod k odmítání podávání na ruku uvádějí nedostatečnou úctu k Eucharistii a větší možnost zneužití Eucharistie k nekalým praktikám. Někteří v tomto způsobu vidí jen „potlačení“ starého. Vybíráme z dotazníku (muž, střední věk, laik): *„Přijímání na ruku se mi nelíbí, je to akorát moderní, nic víc“.*

I zde se objevují snahy po kompromisu a neodporování novému (muž, starší, laik): *„Velmi dlouho mi trvalo přijmout přijímání na ruku, ale teď mi to velmi vyhovuje“* nebo (muž, starší, laik): *„Sám se neodvažuji přijímat na ruku, ale jeví se mi to jako důstojnější pro přijímajícího“.*

Ještě doplníme, že dotazovaní duchovní jsou ve shodě s očekáváním spíše proti přijímání na ruku. Co je však zajímavé, ženy tuto otázku vůbec neřeší.

2. Zapojení žen v liturgii

Již jsme dříve zmínili, že aktivní účast věřících laiků je velmi kladně hodnocena a je přijímána. Stejně tak dle očekávání zněly odpovědi většiny dotazovaných. V čem se

¹²⁹ K tomuto tématu je potřeba vysvětlení: Přesto, že přijímání Eucharistie na ruku není přímo reformním krokem Druhého vatikánského koncilu (ani konstituce Sacrosanctum Concilium toto přímo neřeší), ale je spíše potvrzením zvyklosti¹²⁹, uvádíme toto téma v rámci přehledu změn v liturgii, protože v naší oblasti je toto téma často diskutované. Nebyly to místní farníci, kdo tento způsob přijímání prosazovali, ale po vzoru mnohých návštěvníků z Německa a Nizozemí si na něj zvykli a začali ho praktikovat. Dnes je způsob přijímání na ruku v našem regionu většinový. Zůstává však několik odpůrců, kteří nejenže tento způsob sami nepraktikují, ale tuto skutečnost veřejně kritizují. To se projevovalo i v dotazníku.

ale také mnozí shodli, že je dle jejich pohledu malá účast žen ve službách, že jsou málo do liturgie zapojovány. Lze určitě souhlasit s tím, že by zapojení žen mohlo být větší. Stejně tak by však mělo být větší zapojení věřících laiků vůbec. Je ale otázka, zda je o služby zájem. Spíš je problém někoho ke službě přemluvit. V trutnovských farnostech je ženám při nedělní mši přiděleno první čtení, zpěv žalmu, přímluvy, přinášení obětních darů, průvod s dětmi při dětských mších, ve všedních dnech čtení, žalm. Mimo mši svatou učí náboženství, účastní se a někdy vedou modlitební setkání, jsou zapojeny v organizačních týmech různých farností pořádaných akcí, starají se o květinovou výzdobu a úklid. Je pravda, že neslouží u oltáře, nepodávají svaté přijímání, nedonášejí Eucharistii nemocným.

Jeden z oslovených mužů v dotazníku uvedl: „*V sousední farnosti podává svaté přijímání řádová sestra. Líbí se mi to a velmi si přeji, aby role žen v církvi byla posílena (pod Kristovým křížem stálo několik žen a jediný muž)*“. Něco na tom je. Ale zapojení žen do služeb asi není jenom trutnovský problém. Pokud se toto v církvi změní, určitě to bude v trutnovských farnostech přijato.

K tomuto tématu ještě jedno zamyšlení: Jsou akce ve farnosti, kterých se účastní výhradně senioři (modlitby, adorace, májové pobožnosti, mše svatá ve všední den). Mladí se zapojují zase více v pastoračních aktivitách (farní dny, Nocí kostelů, výlety, dětské mše apod.), tedy více v akcích mimo kostel. Jedna z dotazovaných žen uvedla: „*Mladá generace by se měla více zapojit i do služeb liturgických, nejen v rámci jejich zájmů*“.

3. V současné době je povoleno slavit mši v „tradičním ritu“¹³⁰. Jak toto hodnotím?

Nový ritus měl a má stále své odpůrce. Není naším úkolem toto hodnotit, ale je to skutečnost, o které se diskutuje. A protože se objevila i v odpovědích dotazníku, vidíme jako vhodné některé názory uvést.

Většina dotázaných se k „návratu ke starému ritu“ staví odmítavě. Pro ilustraci názorů uvádím souhrnné vyjádření, sestavené z více odpovědí: „*Snaha o návrat k liturgii před koncilem je nesmyslná. Proč se vracet ke starému? Nebráním těm, kdo chtějí sloužit ve starém ritu (tridentskou mši), ale překvapuje mě to, že to chtějí mladí, kteří to nezažili a tak nevím, o co jim vlastně jde. Ústupky odpůrcům* (apoštolský list Benedikta XVI. –

¹³⁰V roce 2007 vydal papež Benedikt XVI. apoštolský list *Summorum Pontificium*, ve kterém vedle mešního řádu schváleného po Druhém vatikánském koncilu povoluje i užívání misálu Jana XXIII. z r. 1962 (tradiční ritus) jako "zvláštní formy liturgického slavení".

pozn. autora) považují za strategickou chybu. Snahy některých katolíků o návrat poměrů před Druhým vatikánským koncilem považují za hloupé a škodlivé“.

5.3. Shrnutí

Jak vyplynulo z našeho šetření mezi trutnovskými farníky, byly liturgické změny, které nastaly po Druhém vatikánském koncilu, přijímány kladně. Na jejich realizaci se podíleli kněží za nemalé účasti aktivních věřících. Problémy se kterými se potýkali, byly obdobné nebo stejné jako v jiných regionech. Z odpovědí věřících bylo patrné, že je nová situace semkla a že postupovali s nadšením. Jen škoda, že toto nadšení brzdila státní moc.

Závěrem této části budeme citovat z odpovědi našeho dotazníku: „*Předchozí dobu jsem nezažila, nezažila jsem ani změny, které nastaly v době, kdy jsem ještě nebyla na světě. Ale současný stav mi připadne samozřejmý, přirozený a krásný. Jsem šťastná, že se mohu účastnit mše svaté, které rozumím, že jsem vtažena do tajemství Eucharistie a že se mohu tohoto úžasného daru dotknout.*“

6. Závěr

V bakalářské jsme se zabývali liturgickým slavením. Tématem bylo slavení mše svaté před a po Druhém vatikánském koncilu. Na základě studia literatury jsme zhodnotili historický vývoj křesťanské bohoslužby od počátků až k reformám Druhého vatikánského koncilu. Potvrdili jsme, že pro jednání Druhého vatikánského koncilu o liturgii mělo velký význam liturgické hnutí, které probíhalo v řadě zemí Evropy od poloviny devatenáctého století.

Podrobněji jsme se zabývali změnami, které přinesl Druhý vatikánský koncil jak v bohoslužebném řádu, ale také v úpravě liturgických prostor, zavedení nových forem hudby v liturgii a přípravě nových liturgických textů. Provedli jsme porovnání slavení podle tridentského a současného ritu.

V praktické části práce jsme zjišťovali, jak probíhaly změny v liturgickém slavení v trutnovských farnostech. Zaměřili jsme se na postup změn a přechod na nový způsob slavení v období od konce šedesátých a v průběhu sedmdesátých let minulého století. Zajímalo nás, do jaké míry se reformy podařilo prosadit a jak byly tyto reformy věřícími

ve farnosti přijaty. Ke sběru údajů pro hodnocení jsme použili metodu individuálních nestandardizovaných rozhovorů a dotazník.

Zjistili jsme, že přechod na nový ritus v Trutnově nebyl jednoduchý, že k potřebným změnám liturgických prostor, na jejichž realizaci se podíleli kněží za nemalé podpory a účasti aktivních věřících, chyběly finanční prostředky a byly proto prováděny postupně a často kompromisním způsobem. Problémy se kterými se potýkali, byly obdobné nebo stejné jako v jiných regionech.

Z rozhovorů i z odpovědí dotazníku vyplynulo, že změny byly přijímány většinou dobře. Zvláště kladně bylo přijato (dle našeho očekávání) používání českého jazyka v liturgii a sloužení mše čelem k lidu. Pro mnohé se tím stala liturgie srozumitelnou a objasnil se jim smysl prováděných gest a postojů. Vedlo to také k větší účasti na liturgii a přístupu ke svátostem.

Velmi kladně bylo také hodnoceno aktivní zapojení věřících do liturgického dění. Některé služby, které dříve nebyly možné (čtení liturgických textů laickými lektory, podávání svatého přijímání laiky, donášení eucharistie nemocným) se stalo i v Trutnově skutečností. Zavedením dětských mší našla své místo v liturgii i mladá generace aktivní účastí při hudebním doprovodu mše svaté.

I přesto, že v trutnovských farnostech je ženám umožněno zapojení do řady služeb a aktivit v liturgii i mimo ni, bylo nedostatečné zapojení žen často kritizovanou skutečností. Mnozí by rádi viděli ženy u oltáře, při podávání svatého přijímání nebo přinášení eucharistie nemocným. Ale to není pouze trutnovským problémem, ale problémem postavení žen v církvi vůbec.

Závěrem: Liturgie se po celá staletí precizuje, vyvíjí se spolu s člověkem a s podmínkami, ve kterých žije. Nepřijetí tohoto vývoje vyplývá často z nepochopení nebo nepochopení smyslu, významu a důležitosti takových změn, v nepochopení hesla: *Ecclesia semper reformanda* a také *Liturgia semper reformanda*.

Seznam použitých pramenů

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad. 15. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2008. 1461 a 350 s. ISBN 978-80-85810-74-5.

Dokumenty II. Vatikánského koncilu. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 603 s. ISBN 80-7192-467-9.

Katechismus katolické církve. 1.vyd. Praha: Zvon, 1995. 793 s.

Kompendium katechismu katolické církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 209 s. ISBN 80-7195-079-3.

Sacrosanctum Concilium (Konstituce o posvátné liturgii). In *Dokumenty II. 2VK*

Všeobecné pokyny k římskému misálu. (Editio typica tertia 2002), Český misál, Praha: Česká liturgická komise, 1983

Všeobecné ustanovení o liturgickém roku a o kalendáři. Český misál, Praha: Česká liturgická komise, 1983

Seznam použité literatury

ADAM, Adolf. *Liturgika-křesťanská bohoslužba a její vývoj.* 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 2001. 470 s. ISBN 80-7021-420-1

ADAM, Adolf. *Liturgický rok.* 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997. 358 s. ISBN 80-7021-269-1

Blackwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2001. 593 s. ISBN 80-7255-043-8

EVANGELII GAUDIUM – Radost evangelia. Apoštolská exhortace papeže Františka. Praha: Paulínky, 2014. 183 s. ISBN 978-80-7450-118-0.

FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny.* 2. rozšířené a doplněné vydání. Praha: Zvon, 1995. 358 s. ISBN 80-7113-119-9

KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika.* Olomouc: skripta CMTF UP, 2006

KOPEČEK, Pavel: Posvátný prostor a směrnice biskupských konferencí. *Salve. Revue pro teologii a duchovní život*, 2004, č.4. Praha: Krystal OP, ISSN 1213-6301

KOPEČEK, Pavel. Přehled liturgiky, skripta CMTF UP Olomouc, 2009

KOPEČEK, Pavel. Slavení křesťanského tajemství. Brno, DKC, 2008

KUNETKA, František. Slavnost našeho vykoupení. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, ISBN: 80-71921-84

MACEK, Petr. Liturgické hnutí v českých zemích na příkladu časopisu Pax. *Teologické texty*, 2014, roč. 25, č. 1. Praha: Jolana Poláková, 2014. 56 s. ISSN 0862-6944.

MÜLLER, Gerhard, Ludvig. *Dogmatika pro studium a pastorači*. 7. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. 888 s. ISBN: 978-80-7195-259-6.

PODLAHA, Antonín. *Katolická liturgika – učebnice pro střední školy*. Praha: SN, 1930

POKORNÝ, Ladislav, kol. *Obnovená liturgie*. Praha, ČKCH, 1976

POKORNÝ, Ladislav. *Prostřený stůl*. Praha: ČKCH, 1990

POLC, Jaroslav, Václav. *Posvátná liturgie*. Řím: Křesťanská akademie, 1981

Prostor kostela utváří víru někdy hlouběji než hlásání slova. *Salve. Revue pro teologii a duchovní život*, 2004, č.4, str. 13–27. Praha: Krystal OP, ISSN 1213-6301.

RATZINGER, Joseph, *Duch liturgie*, 1. vydání, Brno: Barister&Principal, 2006, str. 68, ISBN 80-7364-032-5

RICHTER, Klemens. *Liturgie a život*, 1. vyd. Praha, Vyšehrad, 1996. 184 s. ISBN 80-7021-140-7

ŠILER, Vladimír. *Církevní liturgický rok*, Ateliér Milata, Ostrava, 1995

ŠLÉGR, Jan. Misál Pavla VI. v historických souvislostech. *Cesty katecheze*, 2010, č.3, ISSN 1803-7224

TICHÝ, Radek. Annibale Bugnini a obnova liturgie. *Salve 4/13, Revue pro teologii, duchovní život a kulturu*, 2013, č. 4. Praha: Krystal OP, ISSN 1213-6301.

VOJÁČEK, Karel. *Strípky z trutnovské farnosti*. Trutnov, 2010

Internetové zdroje

BUGEL, Walerian. *Škola liturgie*. 1994

Dostupné z: http://www.bihk.cz/repository/files/_ke-stazeni/DTI/texty/skola-liturgie.rtf

Gesta a postoje při mši. Texty 39. plenárního zasedání. Praha: ČBK, 2000,

Dostupné z: <http://web.katolik.cz/feeling/library/Gesta.pdf>

KOČÍ, Metoděj. Řád mše svaté. *Amen č. 6/97. Měsíčník pro vzdělání ve víře*, 1997, č. 6,

Dostupné z: <http://www.krystal.op.cz/amen/index.htm>

Koncepce úprav liturgického prostoru. Praha: ČBK, 2002.

Dostupné z: <http://www.cirkev.cz/res/data/004/000532.pdf>

KUPKA, Jiří. *Liturgický prostor-reflexe uspořádání kostela*, rigorozní práce, KTF UK,

Praha 2010, Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/107948/>

Mše svatá před Druhým vatikánským koncilem. In *Amen* č. 11/2000. Dostupné na:

<http://www.krystal.op.cz/amen/2000/Amen11-00.htm>

Papež PAVEL VI. Na cestu nové liturgii. *časopis Via*, 1970, roč. 3, č.3. Dostupné z:

http://www.depositum.cz/knihovny/via/tiskclanek.php?id=c_20790